

KONYA

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

- Millî kültür sözünden anladıklarımız . Altan
- Sanat Eserlerinde Tesir ve San-
atkâra Karşı Otorite. Muvaffak S. Onat
- On Sekiz Yılın Destanı Ali Rıza Özkut
- Garbî Asya ve Anadolu Akvamu
Kadimesinin Din Tarihi Azer
- Tavus Baba M. Ferit Uğur
- I. Türk - Asya Resim Mektebi . Şahabettin Uzluğ
- Cumhuriyetimizin XVIII inci dönüm
yılı münasebetile Onun mânasına
ilmi bir bakış Hulki Karagülle
- Karaman'da Rayıç M. Mes'ud Koman
- Konya Destanı A. K. Tecer
- Sunamadım Hey Cemal Kaynak
- Hitabe Ekrem Atasev
- Çocukların neşvünema ve tegaddisi Münime Atasayan

KONYA

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL : V

1 İk. Teşrin. 1941

SAYI : 37

Millî Kültür Sözünden Anladıklarımız

Altan

Avrupanın, en yeni harp vasıtaları ile donanmış millet saflarının kanlı boğuşmasına sahne olduğu şu sırada millî kültür üzerinde durmak her halde faydasız bir şey olmasa gerektir,

Şahidi olduğumuz bu boğuşmanın maddî cephesi silâhlara dayanmaktadır. Fakat asıl cephenin gerisinde kaynaşan fikirlerdir ki bu boğuşmanın âmilleridir.

Silâh, yerini fikre bıraktığı gün şüphesiz tanzim işi başlayacaktır.

Ancak bu boğuşmanın akibeti; ne gibi fikirlerin yeni kuruluşu istikamet vereceği bu gün bilinemez. Bunlara dair tahminler yürütmek faydasızdır. Yalnız bu kanlı savaşta ağır çelik saflarının arkasından gelen gürültülere bakılırsa insanlık yeni bir mukadderat kapısının eşikindedir.

Bu kapıyı hangi fikrin anahtarı açacaktır? Bunu da bilmiyoruz. Bütün söylenenler, projelerden, tasavvurlardan ibarettir. Bildiğimiz, anladığımız bir şey varsa oda: bu tasavvur ve tertiplerin, mahiyetleri ne olursa olsun, yeni âlemde millî kültür cepesinde sağlam saf tutmuş olanların bir kıymet ifade edebileceğidir.

Yeni bir medeniyet dairesine girdiğimiz son devrin bütün teşebbüsleriyle, müesseseleriyle millî kültür üzerinde çok esaslı bir hazırlık halinde bulunmamıza, bu kanaatledir ki, lüzum duyuyoruz.

Bu lüzum, hepimize millî kültür üzerinde umûmî ve şamil bir kavrayış tesisini emrediyor.

Biz, burada, bu hususu tek taraflı kalarak, yani kendi fikir kaynaklarımızda kısa bir araştırma yaparak işaret etmeye çalışacağız.

Bizde kültür ve medeniyet tabirlerine ilk fikir teması yapan mütefekkir, öyle sanıyorum ki, Ziya Gökalp olmuştur.

Onun muhtelif yazılarında, eserlerinde bu mefhumları izaha çalıştığını görüyoruz.

Büyük mütefekkir, bir yazısında medeniyet için "müsbet ilimlerle fennî ameliyelerin mecmuudur," der. (1)

Diğer bir yazısında da (2) yine medeniyeti "bir takım müesseselerin yani düşünüş ve icra tarzlarının hey'eti, mecmuasıdır," tarzında organik bir tarif ile anlatmak ister.

Her iki yazısında da tarife çalıştığı medeniyeti milletler arasında müşterek sayar; ve onu bir takım dairelere ayırarak bu dairelerden birine, kültür ve din ayrılığı bahis mevzuu olmaksızın, her hangi bir milletin, her hangi tarihi bir devre de girebileceğini söyler; ve buna Japon ve Yahudileri örnek olarak gösterir.

Ziya Gökalp, tarif ve izah eylediği medeniyetin, bilhassa bir milletin hayatı bakımından faydalı olabilmesini, onun millî bir kültüre aşılansak meydana getirilecek âhenkli vahdette görür. Mütefekkirimiz, bu müşahesile tarihimizin muhtelif zamanlarında görülen yenilik teşebbüslerinin neden muvaffak olamadığını da izah etmiş oluyor.

Filhakika 1839 hareketi, daha ziyade iki zıd medeniyetin müessese ve mefhumlarını telif etmek yolunu tutarak millî kültüre, girmek istediği medeniyeti aşılansak ameliyesinin temin eyleyeceği faydadan ve müsbet neticeden uzak kalmıştır.

(İdareyi maslahatçı) bir şiardan ileri geçemeyerek politik müessirlere ve âmillere fazla kıymet veren bu hareket, ne yazık ki yapılması faydalı olanı değil, yapılması icap edeni görebilmiş, bir milleti yeni bir medeniyet dairesine alırken nasıl hareket edilmesi gerektiğini kavrayamamış; ve binaenaleyh teşebbüsünü alelâde bir taklitten doha ileriye götürememiştir. [3]

Maalesef bu gaflet ve yarım kalmak memlekete pek çok kayplara mal olmuştur.

Mütefekkirimiz, "Türkeülüğün esasları," kitabında da medeniyet ve kültür mefhumlarına tekrar temasla bilhassa medeniyetin intikalile kültürün mahiyetini:

"Medeniyet usul ile yapılan ve taklit vasıtasile bir millettendir. Her bir millete geçen mefhumların ve tekniklerin mecmuudur. Hars ise hem usulle yapılmayan, hem de taklitle başka milletlerden alınmayan duygulardır," sözile izah etmiş [4], biraz aşağıda da Türk musikisinin halkın bağrından yükselen kaidesiz, usulsüz, fensiz nağmelerden mürekkep olduğunu misal olarak kaydeylemiştir. Görülü-

(1) Yeni mecmua, sayı, 52

(2) Yeni mecmua, sayı, 68-2

(3) 23 Nisan, Altan. Orta Anadolu mecmuası, sayı - 2, 1939

(4) Türkelülüğün esasları, sahife - 27

yor ki bir milletin kültürü, kendi tarihinin derinliklerinde teşekkül eden bir varlıktır. Onu, usule ve fenne bağlamak bir medeniyet ve teknik işidir. Binaenaleyh, mütefekkirimizin tabirince, kültür "ilhâmî ve orijinaldir," Binaenaleyh bir medeniyet, bu suretle doğmuş olan, bir kültüre ancak aşılansakabilir. Şu halde millî kültür tarihin mahsulüdür. Haznesi de en uzak mazi yadigarlarıyla en yakın halk ruhudur.

Bunun tezahür eylediği sahalara gelince: dil, ahlak, her türlü bedîî tezahürler, mimarî, örfler, zevklerdir. Anladığımıza göre bunların terkiyinden millî kültür dediğimiz cevher doğuyor.

Diğer bir ifade ile millî kültür, bir milletin statik hüviyetidir. Bu statik hüviyeti, dinamikleştiren medeniyet ve tekniktir.

Şu halde milletler arasında müşterek bir mefhum olan medeniyet, pratik ve maddî hayatımızın teknik imkân ve vasıtalarındır, Kültür ise ruhumuzun yapısıdır. Bu yapıyı ancak muasır zamanın malzemesile inkişaf ettirebiliriz. Yoksa kültürümüzü terk ve ihmalle değil...

Bu itibarla büyük hayat mücadelesi içinde mukavemet edebilmek imkânını bir millet kendini bulduğu nisbet ve derecede artırır. Bir medeniyet dairesine giren bir millet ancak oradan usul ve teknik alır. Bunu yanlış anlayanlar, millî bünye içinde siyasî ve iktisadî hulûllerden daha tehlikeli olan bir takım yabancı kültür kolonilerinin teessüsüne müsamaha etmekle vahim neticeler davet ederler.

Her millet dilde, edebiyatta, mimaride, rakısta, örf ve hukukda medenî teknik ve vasıtaları kullanmak suretile kendini bulmak ve duymak ihtiyacındadır.

Milletler, bu ihtiyaçlarını kültürlerinin yazılı ve şifahî bütün intikal saha ve unsurlarında en yeni usullerle arayıp tedvin ve terkip ederek tatmin eylerler. Tarih, iklim, coğrafya gibi birbiri içinde ve birbirile mülâsık şartlar-ve âmillerdir ki milletlerin yapısını yorgurmuşlar; ve onun kıymet hükümlerini hazırlamışlardır. Bu âmillerdeki değişiklikler, millet denilen farklı insan yığınlarını yaratır.

Binaenaleyh kıymet hükümleri her millete göre, bu şart ve âmillerin tesirleriyle, değişiktir. Fakat şeniyet hükümleri her yerde birdir. Bu birlik medeniyetten, millî birlik-de ruhumuzu asırlardanberi dokuyan müşterek tezgâhdandır. Yer yüzünde makineleşen, medeniyettir. İlmin verimi kurudur; ve dünyanın her yerinde birdir ve aynı suretle anlaşılr, tatbik olunur. Fakat maddî âlemin kuru, soğuk şeniyetinden yıpranan benliğimiz, ruhumuz kültür dediğimiz millî tezgâhta kendini yeni hamleler için tazelemek imkânını bulur.

Öyle sanıyorum ki, arama ve aranma devrinden artık çıkmış bulunuyoruz. Şimdi kendimizi bulmaya ve duymaya giden bir yolun üzerindeyiz. Öyleyse millî kültürün bütün cepheleriyle umumî ve müşterek bir anlayış ve izahını, cemiyet yaşayışımıza bir an önce hâkim kılmak mecburiyetini yerine getirelim.

San'at Eserlerinde Tesir ve Sanatkâra Karşı Otorite

Muvaffak S. Onat

"Güzel San'atlar,, tabiri içine girebilen muhtelif bediâ şekillerini tesir bakımından sınıflandırmak hiçte imkânsız birşey değildir. Müzik, dans, şiir ve edebiyat, heykeltraşi, mimarî, resim ve saire gibi san'atların uyandırdıkları bediî temayül hiçbir zaman herkes için aynı olmamıştır. Bu tesir her muhatabın müktesep bilgisi, müktesep zevk ölçüsü veya müfekkiresindeki inkişaf nisbetinde derecelenir. Bundan dolayı, herhangi bir san'at eserinin muhatablarından birisi kendindeu geçerce-sine bediî bir sıtmaya tutulduğu halde, diğeri ruhunda en ufak bir kı-mıldanma dahi duymıyabilir. Filvaki mimarî ve plâstik san'atlar gibi daha çok müfekkireye istinat eden ve kısmen müdil bir mahiyet göste-ren san'atlar basit kimseleri alâkadar edemez. Bu türlü san'atlardaki bediî tehyiç, ancak fikren ve zevk itibarile inkişaf etmiş kimseleri ha-rekete getirebilir. Basit, ruhen ibtidai ve tefekkür sahası dar bir kim-senin bir mimarî eserden veya bir tablodan bediî zevk almasına pek imkân yoktur. Fakat diğerk taraftan müzik ve dansa karşı bu tip insan-ların alâkası daha ziyadedir. Halbuki bu ikinci kısım san'atlar basit kimselere yaptıkları anî ve derin tesiri ikinci gurub muhataba yâni entelektüel zümreye yapamaz. Şiir ve edebiyat dahi böylece, muhataba karşı bir mevki sahibidir. Fakat şiir ve edebiyat tesir bakımından daha şumüllüdür: Basit zümreye raks ve musiki kadar tesir ettiği gibi, ente-lektüel muhatabı dahi resim ve mimarî kadar alâkalandırır. Bununla beraber her iki zümrenin bediî heyecanını tahrik eden esaslar aynı oluşlar ve aynı kuvvetler değildir. Fikrî tekâmülleri nakıs bulunanlar ve henüz inkişaf halindeki genç kafalar şiir ve edebiyatın daima dış ve aldatıcı güzelliğine karşı meclûpturlar; onları daha çok alâkadar eden cihet vezin, kafiye, ahenk gibi müzikal taraflar ve akrostişler gibi kelime oyunlarıdır. Halbuki fikrî olgunluğa erişmiş zümre artık forma değil muhtevaya veya daha çok ruha bakar, onu dıştan çok iç güzelliği bediî taşkınlığa götürür.

Böylece san'at eserinin muhtelif sebeplerle muhtelif tesir icra ede-bileceğini ve bu tesirin sınıflandırılabilceğini kabul ettikten sonra bizzat artistin nelerden müteessir olabileceği meselesi ortaya çıkar. Evvelâ san'atkârın cemiyetten külliye müteessir olabileceğini, hattâ cemiyetin bizzat san'atkârı meydana getirebileceğini kabulde tam bir ittifak mevcuttur. Fakat artistin ferdî otoriteler karşısındaki mevkii tetkik ve münakaşaya değer.

Bir san'at eserinde bediî heyecanı tahrik ve tehyiç eden güzellik mefhumu, haddizatında o eserin mübdii olan san'atkâra racidir. Ve, bu mefhum eserin veya daha ziyade san'atkârın artistik ruhunda temerküz eder. Şu halde artiste karşı yapılan ferdî tesirleri, bu artistik ruha karşı yapılan tesir olarak kabul zarureti doğar. Fakat hakikat böyle de-gildir. Hiç bir sanatkâr artistik varlığının çalkantısıyla meydana getirdi-ği ruhî yaratışlarda asla ferdin tesiri altında değildir. Ferdî otorite bu noktada mevzuu bahs olmaz. Zira sanatkârın ızhar ettiği ruh veya mey-dana getirdiği eserin sanat aksiyonu esasen, bu müstakil ve haddizatında mevcut güzelliktir. Bu güzellik sanatkârın usta ve maharetli elleriyle ortaya çıkardığı ve fakat haddizatında müstakillen mevcut olan şiiirdir. Şu halde ferdî otoritelerin her hangi bir sanatkâr üzerine olan tesirini dâima ve olsa olsa dışa ait şekli hususat için kabul edebiliriz. Yani, me-selâ bir şair ancak vezni, kafiye, redifi vesaireyi mualliminden öğre-nebilir. Ve ferdî bir otorite olarak kabul edebileceğimiz mualliminin ancak bu bakımdan tesiri altında kalabilir. Bazan objektif bir bakışla ruhen dahi bir tesirin izine tesadüf edilebilir. Fakat bu nüfuz aldatıcıdır, hiç bir vakit şairin her şeyden münezzeh bulunan artistik ruhuna tesir edilmemiştir. Zira, aksi halde ortada yeni bir sanat eseri veya şiir değil, bir kopye mevcuttur. Hatta bazan meselâ şiirde aynı mevzu, aynı vezin ve aynı kelimeler müessir ve müteessir için bir müşahebet arzedebilirler. Fakat bu müşahebet kat'iyen afâkidir. Zira dediğimiz gibi artist bütün vergisini müstakil varlığından ve sübjektivitesinden alır.

Bütün bunları kabul ve izahtan sonra aksi bir iddiayı lervîç artık imkân dahiline giremez. Ve bu şekil iddiaların hata olacağını söyleyebi-liriz. Diğerk taraftan kıymetli ve büyük bir münekkidin veya eseyyistin "bu günün şairlerinin çoğunu, her halde en iyilerini o yetiştirmiştir., (1) gibi bir hükümle ferdî otoriteye bu kadar büyük kıymet vermesine ve sanatkârın müstakil ruhuna tecavüz etmesine rıza gösteremez ve bu hükme iştirak edemeyiz. Zira aksi taktirde sanatkârın yaratıcı ruhunu üstün ve ferdî bir otoriteye râbetmek ve artisti basit bir kopyeci dere-kesinde görmek icap eder. Halbuki ortada ne bir şair yetiştiren mektep, ne de mektebe devam edenleri iyi şair yapan bir muallim vardır ve olabilir.

(1) Nurullah-ATAÇ'ın 26.11.940 "ULUS,, ta çıkan ve "Yahya Kemal,, başlığını taşıyan makalesinden.

On Sekiz Yılın Destanı

— Cumhuriyetin on sekizinci yıldönümü
için söylenmiştir. —

Ne kadar da çabuk geçiyor yıllar ?
Şimdi arkamızda on sekiz yıl var
On sekiz yıl deyip geçmesi kolay ?
Sen gel bir de olup bitenleri say :
Nerde sabahı yok kara geceler ?
Nerde kara kuvvet ve işkenceler ?
Nerde yabancıların kafa tutması ?
Nerde karıncanın fili yutması ?
Ne yaptı diplomat dağarcığını
— Manda — peşindeki çamur yığını ?
Nerde kel başına taç isteyenler ?
Kendi devletinden baş isteyenler ?
Hani öz yurdunu ele satanlar ?
Hem suya boğanlar, hem susatanlar ?
Nerde karaman'ın kurnaz koyunu ?
Dini perde yapan orta oyunu ?
Hani milletini soyan haydutlar ?
Tanrının gölgesi geçinen putlar ?
Noldu yeniliği boğan yasaklar ?
Eskiler almakta kulağı saklar ?
Nerde medresenin asker kaçağı ?
Nerde tarihin o karanlık çağı ?
Kadını güneşten kıskanan kimdi ?
O kör yarasalar nerede şimdi ?
Nerde sıtmalıya ip bağlayanlar ?
Hem vurup öldüren, hem ağlayanlar ?
Yok mu haber; ucar hakerenlerden ?

Yangın alevinde gül derenlerden ?
Hangi yel üfördü üfürükçüyü ?
Hangi seller boğdu tükürükçüyü ?
Nerde ak, abanî, yeşil sarıklılar ?
Her renge boyanan o şımarıklar ?
Nerede şeyhine tapan dervişler ?
Höykürüş, esiriş; ve boş gevişler ?
Çakşırı, çarşafı; fesi, püskülü ?
Hangi odlar yaktı; ne oldu külü ?
Peçeyi; yeşmağı; tahta kafesi
Uçuran kimlerin kutlu nefesi ?
Nerde öz diline dil uzatanlar ?
Kendi varlığına kargı atanlar ?
Kargaçık, burgaçık yazılar noldu ?
O karalar hangi geceye doldu ?
Göster ondalıkla köy alanları !
Hani çığlık dolu köy alanları ?
Eski askerliği sorup ta öğren ?
Kafkasta Yemene yaya gidenden !
Şimdi yurdu saran demiryolları
Dağlardan aşırın kimin kolları ?
Divrikteki demir dağını delen
Karbbükte buram buram yükselen
Millî güce kimdir hızını veren ?
O şafaktan bize pembe gül deren ?
Kim derdi yurdumuz pamuk, şeker; un
Yoksulluğuna « son ! » damgası vursun ?
Nazillide basma, yurdun baharı !
Ereğli bezinde dağların karı !
Merinos yünümüz ipekten ince ;
İpek düşünürüz Bursa deyince :
Yol bulup akıttık durgun suları
Gönenle doldurduk kör kuyuları !
sorup saymak yeter olup biteni
Hep ona borçluyuz, bu can, bu teni :
O yosma şimdi on sekiz yaşında :
Güneşten sorguclar kutlu başında !
O varsa biz varız, onunla sağız !
Aşkında on sekiz milyon tutsağız :
Adı « Cumhuriyet » sevgilimizin

Değerine sözü yok dilimizin !
 On sekiz milyonun başının taçı !
 On sekiz milyonun bir tek amacı !
 Ülküler ülküsü biz onu seçtik ;
 Ona varmak için varlıktan geçtik.
 Dünya kurulalı kostuk yolunda ;
 Can vermek istedik nazlı kolunda !
 Gözümüz, gönlümüz hep ona açtı !
 Bize o cenneti Atatürk açtı ;
 O cennete girdik on sekiz milyon
 O cennette bize ne ölüm, ne son !
 En başa geçirdik İnönü'müzü
 Döndük Atatürk'e iç yönümüzü ;
 Kutlu toprağına yurdun yüz vurduk ;
 On sekiz milyonla namaza durduk !
 On sekiz bayramın namazındayız !
 Yepyeni bir çağın ilk yazındayız !
 Katmer, katmer açan al güllerile ;
 Her gece şakıyan bülbüllerile,
 Bir barış cenneti şimdi yurdumuz !
 Sınırında bekçi şanlı ordumuz !
 Ne gözüümüz vardirel toprağında ;
 Ne gönlümüz kaldı komşu bağında !
 Şafaklardan kanat, fecirden kuyruk
 Bir kuş gibi, kendi başına buyruk,
 Kendi göğümüzde uçmak isteriz
 Başka ne huri, ne uçmak isteriz !
 Kendi kızlarımız huriden güzel
 Türkiyemiz binbir uçağa bedel.
 Bu cennet ülkenin kızı, erkeği
 On sekiz milyonun bir tek dileği :
 İster barış çağı, ister savaşta
 Hemen İnönü'müz sağ olsun başta :

ALİ RIZA ÖZKUT

Garbî Asya ve Anadolu Akvamı Kadimesinin Din Tarihi

YAZAN :

A Z E R

[Asarı atika taharriyat ve hafriyatının gayesi —. Phénike —. Phénike ve Mısır mabudları arasında mukayese —. Adonis ile Osiris ve Astarté ile Isis —. Suriye ve Babil mabudları —. Byblos da Adonis ve Astarté —. Nehri İbrahim yahut Adonis. — Byblos'daki kırıllar —. Baal ve Baalat bütün feyz ve bereketin menbaidir —. Fenike'nin kuvvei inbatiyesi ve yetiştirdiği mahsuller —. Mabudlara takdim olunan ilk mabsuller ve ilk doğan çocuklar —. homéopatik vasıtalarla toprağın kuvvei inbatiyesini artırmak —. Aphaka ve Adonis'in menbai —. Kinyras —. Afakadaki mabed = Sactuaire —. Adonis çayının geçtiği vadinin pittoresque manzarası —. Afakadaki mabed —. Cünye = Ghineh —. Adonis ve Astarté'nin kabartma heykelleri —. Ağlayan afrodit —. Nehir, mabudun kanını denize akıtıyor —. Adonis ibadetinin merasim ve menasiki —. Mabudun kurban edilen beşeri mümessilleri —. Garbi Asya'da ve Yunan memleketlerinde —. Mabudun ölmesi ve yeniden dirilmesi —. Matem ve sevinç bayramları —. Bu bayramların muhtelif memleket ve şehirlerde tesadüf ettiği mevsimler —. Adonis'in çiçeği; şakayıkı numaniye = anémone —. Gelincik çiçeğinin kırmızılığı mabudun kanındandır. —. Adonis'is matem bayramında yapılan askeri teşebbüslerin felâketle neticelenmesinden ibaret garip tesadüfler —. Adonis'in nebatat ile olan alâkası ve münasebeti —. Muressafi=myrrha —. Adonis nasıl doğmuştur ? —. Mabedlerde yakılan günlük —. Adonis'in güneş olarak telâkkisi —. Adonis ibadetinin menşei —. Harran şehrinde Adonis ibadeti —. Ağlayıcı kadınlar —. Adonis, buğdayın mabudu —. Buğdayın te'lihi —. Adonis bayramları ve hasad işleri —. Adoniaların mevsimi icrası —. Adonis ve ağaçlara müekkel ruhlar —. Ecel-i kaza ile ölenler —. Ruhların hiddet ve gazabını teskin için —. Kan ile reyyan olan toprakların kuvvei inbatiyesi —. Renan'ın Adonis ibadeti hakkındaki fikri —. Tabiatın fail ve münfail tezahürlerinin insanlardaki erkeklik ve dişiliğe benzetilmeleri —.]

Bütün arkeolojik büyük taharriyat ve keşfiyatın hasırası, beşeriyetin filân yahut filân ailesinin fikri yahut ruhi ve ahlaki hayatı hakkındaki malûmatımızı artırmak ve yahut yenilemekten ibarettir. Zahirde münhası-

ran mezarlıkları kazmak ve karıştırmak, kabartmaların resmini almak, lâhidları ölçmek ve kitabelerin kâğıtlarını çıkarmakla meşgul olan âlim, eğer bu tavsife hakkile lâyıksa, zamanımızdan en ziyade uzaklaşmış

bulunan kadim medeniyetlerin külleri altında, mukaddes ateşten bakiye kalmış bir kaç kığılcım, ilelebet mahv ve nabedit olmuş olan aziz şeylerden bazı asarı bakiye bulabilecektir. İşte bundan dolayıdır ki herhangi bir hafriyat hey'etinin muvaffakiyeti, bu tabiat ve mahiyetteki keşfiyatın çokluğu yahut ehemmiyetile ölçülebilir. Bu, hiç şüphesiz, yer yüzünde her taratta itilip tahrik olunabilen ve üzerine resimler ve şekiller hâk ve nakşolunmuş olan bir takım taş kütlelerini çıkarmak için değildir; fakat, evvelce yaşamış insanların fikir ve hislerinin onların satırları üzerinde bıraktıkları intibai meydana koymak içindir.

Bu fikirlerin en yüksek ve ehemmiyetlilerinden birisi olan dinî fikir, Phénike de, büyük bir ehemmiyeti haiz âbideler bırakmıştır. Kenanın itikadı ve dinî timsalleri, bu kavmin asarı atıkasından, hiç şüphesiz, söylendiğinden fazla, tamir kabul etmez surette afetzede olmuşlardır. Bununla beraber, her bakımdan olduğu gibi, dinî noktai nazardan da Phénike pek erkenden Mısır'ın bazı tesirleri altında kalmıştır. İbraniler nezdinde vukuunu bildiğimiz şeyler bu memlekette de vaki olmuştur. Bu tesirat, dinin esası ve cevheri üzerinde olmaktan ziyade, çok defa pek resmî olan harici şekli, mabedlerin idare ve iktisadı, Rahiplerin kıyafet ve âyin mezhepleri, ve dindarane ufak tefek eşya üzerinde vukua gelmiştir. Hakikî bir ırk ve dil yakınlığı, Nil vadisi sakinleriyle Garbî Asya sâmilerini birbirine takrip ediyordu. Pek eski zamanlardanberi, birçok mabudların her iki tarafta da müşterek olduğu zannolunur. İşte bu suretle Phénikelilerin vahi ve ilham mabudu olan Taaut, Mısır'lıların Thoth mabududur. Muahharen Esmun ve Kadmus ile karıştırılmış olan bu mabud, ağılebi ihtimale göre sekizinci asra ait olup

mösyö de Vogüé tarafından tasvir edilmiş ve Fenike'nin malûm olabilen en eski eseri mahkûki olarak kabul edilmiş olan bir Scarabéé [*] üzerinde bile görünmektedir: Mısırın, Kara leylek [ibis] başlı Thoth mabudu, elinde bir papiros tomarı tutuyor; onun karşısında, mabud Khons, tepesinde itriyat torbası bulunan bir asâ tutmaktadır; kulplu haç her iki mabudun arasındadır; yukarıda güneş ve ay vardır. Üslûp büsbütün Mısırdır; Asurî tesirinin hiç bir izi yoktur. Mısır'ın İsis ve Osiris efsanesi, Fenike'liler ve bilhassa Byblos'lular tarafından o kadar kolayca kabul edilmiştir ki, bu efsane ile Baalath yahut Astarté ve Adonis mankıbesi arasında, aslî bir ayniyet olmasa bile, hiç olmazsa bir yakınlık bulunduğunu görmemek mümkün değildir. Suriye sevhilindeki Tartuş = Tortose şehri hafriyatında çıkmış olan bir yeşil bazalet parçasının kaidesindeki heyeroğlîfin kitabede mabude Bast'ın mabedi zikrolunmaktadır. Mösyö H. Brugsch'in haklı olarak nazarı dikkati cebettiği vechile bu parça Aradus arazisinde tesadüfî olarak bulunmuş değildir. Mabude Bast'ın, bir mahallesinde Fenike'lilerin oturduğu Memphis'de, bir mabedi vardı. Mısır mütehassısı olan Brugsch diyor ki: "Burada, ibadetler arasında bir münasebet vardır, ve pek haklı olarak farz edilebilir ki Aradus'de kendisine tâzim ve ibadet edilen mabude Astarte = Astarté, Memphis'in Anch-ta denilen mahallesindeki mabude Bast'ın aynı idi." Fakat zannederiz ki Bast'a yaklaştırılması muvafık olau mabude Astarté değildir; fakat Mısır mabudesinin şehvanî ve hayırhah seciyesine bakarak hükmolunabilir ki Ara-

(*) - Scarabée anasıl hamam böceği demek olup Mısır asarı atıkasında üzerine Mısırlılarca mukaddes olan böceğin şekli hâkolunmuş olan sert taşlara da bu isim verilmiştir.

dos'un büyük mabudesi daha ziyade Byblos'daki Baalath mabudenin bir hemşiresi idi.

Samî ırktan kalma en eski ve hemen de yegâne mabed olan Amriyet = Amrit mabedi, hem mukaddes bir göl'ün, hem de "Yılanlı çeşme," nin iki mabed = naos'ın üzerinde müesseses bulunuyordu. Sular ortasında ibadethane tesisi fikri, Keldaniye'nin, Asuriyenin, Phéniké'nin ve Yemen'in dinleri zümresine mahsustur. Suriyedeki Hiérapolis'in meşhur mabedinde "Suriye mabudesi = la Déesse, syrienne isimli eserin müellifi olan Lucien, mabudun "Hücre = Cella," sının göl üzerinde yüzdüğünü gördü. Afaka = Aphaca da Baalath'ın büyük mabedinin yanında da mukaddes bir göl yahut havuz var idi: Mabedin temellerinden çıkan kaynaklar, halâ hergün tekaddümelerle çevrilmektedir. Bu âdet, bize, Samîlerin itikadının, bidayette su ve rutubet unsuruna istinat ettiğini göstermektedir. Babil ve Fenike'nineski "Tekevvünü âlem = Cosmogonie," nazariyelerine göre, kâinat, aslî ve ibtidai karanlık denizin dalgalarından çıkmıştır. Bu denizin içinden de kendiliklerinden ilk mevcudat, balık şeklindeki ilâhlar, iri ve acayıbüşşekil hayvanlar, sonra, kâinatın mabudu, âlemin nâzım ve müşg-sazı olan güneş şeklinde görenler, validesi olan ve ibtidai haunun mümessili Bilit Tihamti yahut "Deniz Bilit," in oğlu ve zevci olan Bel doğmuşlardır. Byblos'un mabudesi, ünennin Baalath'ı de keza, denizdir ki bir nehir şeklinde kendini gösteren Adonis'in sularını sinesine almaktadır. Bu mabud ile mabudların anası arasındaki münasebeti meydana çıkaran yegâne alâmet bu değildir.

Umumiyet üzere, Ken'ânîlerin mythologie'si, Yunan'lıların ve Cermanların mitolojilerinde olduğu gibi, ayrıca mütalea olunamazlar. Nasıl ki

Yunanistan'ın efsaneleri Aryya = Arya'ların dinleri zümresine ait ise Fenike'lilerin efsaneleri de Fırat ve Suriye dinlerinin hey'eti mecmuasına aittir. Tabiatte olduğu gibi tarihte de mukayese usulü, eskiden mevcut olan bütün malûmatı yenilemiş, ve "mevcudiyet = être," makulesi yerine "Oluş = devenir," makulesini ikame etmiştir. Bir din, bir nebat veya bir hayvandan daha fazla mücerred ve ittisalsız değildir; kendisinden evvelki şekillerin teşkil ettiği dizi boyunca yukarıya doğru çıkmadıkça o, iyice anlaşılamaz. İşte bundan dolayıdır ki Fenike panteonun hemen bütün mabutları ve bunların şekil ve kıyafetleri, Babil ve Asuriye'nin mabutlarına yaklaştırılabilirler. Romalıların dinini Varron'un eserlerinden tetkik ve mütalea etmek ne kıymette ise Fenike'lilerin dinini Bybloslu Philon'un eserlerinden tetkik ve mütalea etmek te o kıymettendir.

* *

Byblos da Adonis ve Astarté:

Garbi Asyadadır ki Adonis efsanesi ve ona müteallık merasim ve menasik, depdebe ve tantane ile ve iki mahalde tazim ve tebcil edilmiştir; bunlara da Suriye sahilinde ki Byblos ve Kıbrıs adasındaki Paphos dır. Bu iki şehir, Aphrodite yahut daha dogrusu, Samilerdeki sureti tesmiyesine göre, Astarté ibadeti için ehemmiyetli idiler; ve eğer efsanelere inanmak lâzım gelirse, bu iki şehir üzerinde Adonis'in babası İlan Kinyras hüküm sürüyordu. Bu iki şehirden en eskisi Byblos [Cebele] idi; filhakkı, bu şehrin ahalisi, kendi idalarına göre, Phénike'nin Mabud El tarafındadır, kadim asırların fecrinde tesis edilmiş, en eski şehrine men-sup olmakla öğünüyorlardı; Yunanlılar ve Romalılar bu ilâhin Chronos ve

Saturne'nin aynı olduğunu ileri sürüyorlardı.

Menşei her ne olursa olsun, tarihi devirde bu şehir mukaddes bir şehir addolunur, Mekke yahut Kudüs gibi Fenikelilerin dinî bir merkezi olarak nazarı itibare alınıyordu.

Bu şehir denizden biraz mesafede, bir tepe üzerinde müesses bulunuyor, ve suru dahilinde Asrtartenin meşhur bir mabedinin ihtiva ediyordu.

Orada, kapalı olmıyan, ve etrafı bir takım hücrelerle çevrilmiş olup kendisine aşağıdan yukarıya doğru kademe kademe çıkılan geniş bir havlunun ortasında mabudenin mukaddes timsali olan mahrutî bir taş, yahut bir Obélisque bir merkez edilmiş bulunuyordu. Bu sanktoerde Adonis'in dinî merasimi icra ve tebeil edilirdi. Tekmil şehir ona tahsis edilmiş bulunuyor ve Byblos'un biraz cenubunda denize dökülen (Nehri İbrahim) zaman kadimde Adonis ismini taşıyordu. Kinyras'ın kiralığının merkezi işte orada idi.

Bu şehrin, her devirde, belki bir senatonün yahud bir ihtiyarlar meclisinin yardımile, bir takım krallar tarafından idare olunduğu görünüyor.

Bu krallardan tarihte ilk defa ismi geçen Zekar Baal isminde birisidir; Bu adam Süleymandan takriben bir asır evvel hüküm sürüyordu; bununla beraber şehrin, siması bu bulutlu maziden terütaze ve şayanı hayret bir surette canlı olarak sıyrılıyor'ki bunu mesud bir tesadüf eseri olarak zamanımıza kadar mahfuz kalmış olan bir papiros üzerinde Wen Amon ismindeki Mısırlı bir memur yahud bir tacirin jurnahından öğreniyoruz. Bu adam bir müddet Byblos da kralın misafiri olmuş ve avdetinde ondan zengin hediyeler Libnan ormanlarından kesilmiş bir hayli kereste almıştır.

Sibitti - Baal'ın Byblos namını taşıyan diğer bir kralı, İsadın evvel 739 senesine doğru Asûriye kralı III Tiglath - Pileser'a vergi vermiştir; bundan başka İsadın evvel V inci yahud IV inci asra aid bir kitabeye nazaran öğreniyoruz ki Yehar - Baal'ın oğlu ve Adom - Melech yahud Uri - Melech'in torunu Yeharo - Melech isimli bir Pilos kralı Baalath - Gebal ismile ibadet ettiği mabudeye yani Byblos'un müennes Baal'ine, sütunları üzerinde altın kabaralar bulunan bir revak ve tunçdan bir mihrap takdim etmiştir.

— *Baal ve Baalath, bütün feyiz ve bereket menbaalarıdır.* —

Umumiyetle samî krallar ve bilhassa (Cebele = Byblos)ın kralları çok defa Baal'ın yahud Adonis'in rolünü kendi üzerlerine alıyorlar, onu bizzat kendileri ifa ediyorlardı; bundan şu netice çıkar ki onlar beladenin mabudesi olan Baalath yahud Astarté ile birleşebilmişlerdir. Sur = Tyr ve Sayda = Sidon krallarının aynı zamanda Astarté'nin rahipleri oldukları muhakkak surette ileri sürülebilir. Şu halde çiftçi bir kavim olan samiler için, bir toprağın mabudu olan Baal aynı zamanda feyiz ve bereketin de menbaı idi; odur ki hayat verici suları sayesinde buğdayı, üzümü, inciri, zeytonu ve ketani husule getiriyordu; zira Samilerin memle-i ri gibi kurak nahiyelerde, göğün sularından yani yağmurlardan ziyade kaynaklır, ırmaklar ve yer altından geçen cereyanlardır ki nebatatın feyiz ve bereketine hizmet ederler.

Bundan başka, mabudun ilkah ve tevellit edici kudreti yalnız zümrei nebatat da mahsus kalmış değildir, belki hayvanî hayatın artması, sürülerin ve bilhassa insanların çoğalması ona atfolunuyordu. Zira canlı Tabi-

atteki veludiyet ve bereketi tenasülün sureti kat'iyede toprağın kuvvei inbatıyesine tabi olduğu aşikârdır. Muhtelif ve mütenevi surette yaşama tarzlarını sarîh ve katî surette birbirinden ayırmayı henüz öğrenmiş olmayan iptidai ırklar, hayvanî hayatın da tıpkı nebatî hayat gibi, köklerinin toprakda olduğunu ve yine aynı onun gibi, toprağın sinelerinden fışkırdığını zannederler. mythologik felsefelerin çoğunda, yer her şeyin anasıdır, insanın veyahut bir zümrei insaniyenin hayatının bir ağacın hayatile mukayyesesi, bidayette sade bir teşbih değildir. Nebatatın neşvünümasını lâhutî bir kudrete haml ve atfeden aynı abidler, keza sürülerin ve insanların bereketi tenasülü içinde ona hamdüşükrederler, ve arzı ihtiram ve ubudiyet eylerlerdi.

İlk doğan çocuklar ve keza ilk mahsuller, Baal'lerin mihrabları üzerine arz ve takdim edilir, ve, ebeveyn tarafından çocuklarından birine verilmiş olan en münteşir güçlük isimlerden biri, o çocuğu "Allahın hediyesi, olarak tesmiye ve iş'ar ederdi. Hasılı, Baal, tenasül ve tekessürün müzekker unsuru, ve kendisine feyiz ve bereket verdiği memleketin zevci addüitibar edilmiş idi.

Binaenaleyh, Samilerin Tabiatın çoğaltıcı kuvvetleri erkek ve dişi Baalve Baalat olmak üzere teşhis ettirmiş olmalarından onların erkek unsrunu su ile ve dişi unsurunda toprak ile birleştirmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Bu noktayı uazardan bakılınca nebatlar ve ağaçlar, hayvanlar ve insanlar hep Baal ve Baalatın evlatlarıdır.

Eğer, bunun neticesi olarak, Byblos da ve daha başka yerlerde, Samî kralı mabudu temsil edebiliyor ve

yahud temsile mecbur bulunuyor ve mabudeyi tezevvüc eyleyorsa, bu âdetin gayesi ancak, homéopatigue sihir [arzu edilen şeyin aynı yapımak, taklit etmek] vasıtasile, memleketin kuvveyi inpatıyesini, feyiz ve bereketini temin etmek ve insanların ve sürülerin çoğalmasını ihzar eylemektir. Aynı maksatla böyle bir âdetin icrası, kadîm âlemin diğer kısımlarında ve bilhassa Némide de müşahade olunmustur; orada da müzekker ve müennes kuvvetleri temsil eden Dianus ve Diana, tabiatlerinin bir cihetile, hayat verici suları teşehhus ettiriyorlardı.

Aphaka ve Adonis'in menbaı.

Byblos'un son kralı Kinyras namı kadimini taşıyordu, ve zulüm ve istipdatta son dereceye varan şiddetinin cezası olmak üzere büyük Pompéc tarafından başı kesilmiştir. Bunun efsanevî adaşı olan Kinyras paytahta yürüyüş hesabı, bir günlük mesafede Cebel - Libnanın bir mahallinde Aphrodite'e yani - Astarté'ye bir sanktüer inşa ettirmiş olmakla meşhurdur. İhtimaldir ki bu mahal, Byblos ile Balebek arasındaki yolun ortasında, ve "Nehri İbrahim = Adonis", in kaynağının bulunduğu Aphakadır; zira Afakada, Astarte'ye mahsus meşhur koruluk ve sanktüer var idi ki bilahare Hristiyanlığın galesinde Constantin, burada icra edilen ibadetin çirkinliğinden dolayı koruyu ve mabedi tahrip ettirmiştir.

Mabedin mebnî bulunduğu yer son zamanın seyyahları tarafından hala (Afka) ismini taşıyan ve Adonis çayının geçtiği vahşi ve ağaçlık boğazın nihayetinde bulunan sefilâne köyün pek yakınında keşf olunmuştur. Köy bir sel yarıntısının kenarında

ve asırdide ceviz ağaçlarından müteşekkil koruların ortasında mebnidir. Oradan bir az ödete, çay, yüksek yarılarla çevrilmiş dairevî bir meydanın nihayetinde bulunan bir mağaradan fışkırır, ve birbirini müteakip bir takım sedlerden atlayarak ve bu suretle bir takım çağlayanlar vücade getirerek nihayet vadinin korkunç uçurumuna dökülür: çay boyunca ne kadar çok derinlere inilirse nebatat da o kadar çok kesif ve sık bir hale ge-

liyor: Kayaların bütün çatlaklarından fırlayan nebatat korkunç uçurumu dibinden gürleyerek ve çağlayarak akan selin üzerinde zümrüden bir halı gibi serilirler. Orada bu şarılı suların serinliği karşısında, dağların saf, temiz ve tatlı havasını teneffüs eden ve bu mebzul ve taşkın yeşilliğin ortasında kalan insan, ruhunun bir hazzü sefa, belkide bir tatlı sarhoşluk ile istilâ edildiğini hissederek.

T A V U S B A B A

M. Ferit Uğur

Konya'nın yaz mevsiminde en güzel bir sayfiyesi ve Pazar günleri en kalabalık bir mesiresi olan Meram bağlarında, (Tavus Baba) denilen mevkile orada görülen küçük bir türbeden bahsedeceğim. Bağ bulunmak yahut bir bağ isticar etmek dolayısıyla Meram'a göçenler bilirler ki bilhassa ikinci vakıtlarında kendi bağlarının dar ufukları içinde sıkılan kadınlar, bazen de erkekler çocuklarıyla gezmeğe gelen misafirlerini yanlarına alarak Tavus Baba'ya çıkarlar. Burası Meram çarşısından Hacı Hasbey camiine giden yol üzerinde ve yüksek bir noktadadır. Buradan Meram vadinin iki tarafını tezyin eden meyveli, meyvesiz ağaçlar, yer yer çayırliklar, sebze tarlaları, bağ evleri büyük çay ve bu çaydan ayrılmış arklar ile çıplak bayırlar ve tepeler velhasıl Meram'ın bütün tabii ve sun'î güzelliklerden vücuda gelmiş elvahi bedayi valilane seyredilir. İkinci güneşinin ılık altın ışıklarıyla yaldızlanan bu günagün manzaraların letafetine doyulmaz; insanın gözü, gönlü hakikaten açılır; ruhunda derin bir haz ve inşirah doğmağa başlar; tabiata karşı sevgisi, incizabı arttıkça artar. Meram'da, sabahın da, akşamın da kendilerine mahsus güzellikleri

ve zevkleri varsa da ikinci gezintisinin, ikinci şemmülhavasının, hele Tavus Baba'daki valihane temaşasının, safasına hiç bir şey kıyas edilemez.

Tavus Baba, Tavus Baba diye her gün adı yüzlerce insan tarafından anılan bu zatın kim olduğunu ve hangi devirde yaşadığını yakın zamana kadar kimse bilmiyordu. Geçen yıl Millî kütüphane müdürü Bay Mes'ud Koman arkadaşımızın Konyada elde ettikleri bazı eserler bu mecluliyet perdesini kaldırdılar. Bu eserlerden İsmail bin Seyid Muhammed Şerif bin İbrahim'in (757 - 1356) tarihli "tezkiiretüliberi velâsar fi bahsil-ümemi velemsar," adlı arapça bir risalesinde Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubad I. in zamanındaki ulema, şuara, ve meşayih zikrolunurken Tavus Baba'nın ismi de (Şeyh Tavus-ı Hindî) diye geçmektedir. Yine Abdülkadir bin Ahmed bin Süleyman El-efsusi'nin (923-1517) tarihli küçük Farisi Selçuk ve Karaman oğulları tarihinde, Sultan Rüküddin Süleyman II. devrinde Konya'ya uzak ve yakın diyarlardan bir hayli âlim ve şairin geldiğini ve bu meyanda Şeyh Zahirüddin Faryabî ile Şeyh Tavus Mehmed'inde bulunduğunu görüyoruz. Ünsi'nin Şehnamei Selçukunda da, Konya'daki âriflerden,

gazilerden bahsolunurken :

Heme ârifan gaziyan saf beste

Her ca ba bezmi in şir araste

(Şeyh Osman Rum hem Tavus âta

Alemşah gazi serhengi Ebülvefa)

şeklinde beytlere tesadüf ediyoruz.

Bunlardan şu netice çıkıyor:

Tavus Baba'nın asıl adı Mehmet ve memleketi Hindistan imiş. O zamanın meşayihından sayılıyormuş. Anadolu Selçuk Sultanlarından Rüküddin Süleyman II. ile oğlu Kılıç Arslan III, kardeşi Gıyasüddin Keyhüsrev I ve bunun oğlu İzzüddin Keykâvus ile meşhur Alâüddin Keykubad devirlerinde Konya'da yaşıyormuş [1]. Selçuk hükümdarlarının, kültür adamlarile meşayihâ çok hürmet ve riayet gösterdiklerini işidince o zamana göre uzun bir mesafe olan Hind - Konya yolunun bütün müşkülât ve mezahimini iktihamdan çekinmemiş, fakat bu suretle de namını Konya'da ibkaya muvaffak olmuş. Doğum ve ölüm tarihleri malûm olmadığından müddeti ömrünü tayin mümkün değildir.

Meram'daki türbesi, duvarları taştan ve sakafi tonos biçiminde tuğladan örülmüş ufak bir yapıdır. Bir insan boyundan alçak olan kapısı gün doğuya bakmakta ve şimal cihe-tine açılmış küçük bir pencereden ışık almaktadır. Türbenin içden içe boyu 4,30, eni 3 ve yüksekliği 2,5 metredir. Hazretin yüksekçe olan merkadi tuğladan yapılarak beyaz kireçle sıvanmıştır. Başında eski ve sarıklı bir külâh vardır. Bu türbeyi 1884 tarihinden 1907 tarihine kadar Konya Mevlevîhanesinde postnişin olan merhum Abdülvahid Çelebi'nin tamir ettirdiği rivayet olunmaktadır. Duvarlarına ziyaretçilerin her biri kurşun

(1) - Bunların müddeti saltanatlarının yekûnu (41) yıldır.

kalemle birer şey yazmışlarsa da kayıt ve hıfza şayan olanları görülememiştir.

Konya'da Tavus Baba'dan başka Hindlî diğer bir zat daha yatmaktadır. Bu, Abdülhamit devri ricalinden Adliye Nazırı merhum Abdürrahman Paşaya mensup ve Söylemez lakabile maruf Şeyh Hüseyini Çeşti'dir. Türbesi Lârende camii önünden Meram'a giden yol üzerinde ve Kanlıgöl cihetindedir. Şekli Selçukî türbeleri gibi ehramî olup dört duvarla çevrilmiş bir bahçe derunundadır. Şeyh Hüseyin Hindistan'da münteşir Çeşti tarikatını Konya'ya yaymak istemişse de muvaffak olamamıştır. Merhum esmer tunç yüzlü, beyaz sakallı ve orta boylu bir zat idi. Güzel talik yazısı vardı. Ziyaretine gelenlere bir kaç tane kuru üzüm ikram ederdi. Münzevi olduğundan çarşı ve pazara çıkmaz ve herkesle görüşüp konuşmazdı. Meşrutiyet devrinde vefat etmiştir.

Meşahire ait hal tercümesi kitaplarında bizim Hindli Şeyh Mehmedimiz gibi Tavus lakabını almış diğer kimselere de tesadüf etmekteyiz.

Bunlardardan biri tâbiinden ve fukaha ve sulehanın ulularından Ebu Abdurrahman bin Kisaniyy-ül-Havlâniyy-ül-Hemedani'dir. Hicretin 106 senesinde Mekke'de irtihal buyurmuşlardır. Emevîlerden Abdülaziz halife olduğu zaman ona yazdığı mektupta (ان اردت ان يكون عملك خيراً كله فاستعمل اهل الخير) yani işlediklerinin tamamen hayır olmasını istersen ehli hayri kullan diye nasihat vermiş, o da bu nasihatî çok beğenmişti. Oğlu Abdullah bin Tavus ta Abbâsî halifesi Mansura bazı hakikatleri cesurâne söylemekten çekinmemişti [2]. (Name-i danîşveran-ı nasırî)

(2) - Kamus-ül âlam

eşrafı haseniyye ve sadatı hüseyniyyeden Seyyid Muhammed'e yüzünün güzelliği ve ayaklarının çirkinliği münasebetile (Tavus) lâkabının verildiğini okuyoruz. Bunun oğulları İran'ın büyük âlim ve müelliflerinden Raziyyüddin Ali, Cemalüddin Ahmed ve Gıyasüddin Abdülkerim de (İbn-i Tavus) lakabile şühret bulmuşlardır. Bunlar altıncı ve yadinci hicrî asır ricalindendirler. [3]

Tavus ilk hristiyanlar katında (بث بعد الموت = ölümünden sonra dirilme) nin sembolü idi. Mezar taşları üzerine bu kuşun resmi hâkolunurdu. Konya müzesinde böyle bir taş vardır. Yezidî mezhebinde (Melek Tavus) şeytandan kinaye olup horoz şeklinde tecessüm ettirilir.

Esasen hindceden Yunancaya (taos) arapçaya (tâgut) vezinde (tâvus) olarak geçmiş olan bu kelime (gallinacés = دجاجيه) sınıfının (Phasinaidés) familyasına mensup gayet güzel tüylü ve çirkin ayaklı ve sesli bir kuşun adıdır. Arapça'da (طويس = tavusçuk), (تطويس = tavus gibi bezemek), (مطوس = tavus gibi süslenmek),

(3) - Namei Danîşveranî nasırî c. 1, s. 98-113

gibi süslenmiş), اطواس, طواويس = tavuslar) şeklinde müştekkatı vardır. Hüsnü cemal sahibine, gümüşe, yem yeşil yere de teşbih tarikile tavus itlak olunmaktadır.

İran edebiyatında: (طاوس آتش پر) ve (طاوس مشرق خرام) parlak güneşten, (طاوس پران احضر) melekler ve yıldızlardan, (طاوس) gılman ve hurilerden, (طاوس خلد) Cibrili Emin-den kinaye olarak kullanılmaktadır.

Vaktile Osmanlı edebiyatında da epice mevki almıştır.

Latince, sesinden alınarak, bu hayvana (pavonis) denilmiştir ki, fransızcası olan Paon = Pan ondan mehzurdur. Âdi, yani mor ve yeşil renkli tavusların menşei Hindistan'la Seylan adasıdır. Beyaz nevileri Çin'de, siyahları Annam'da yaşarlar, Orta zamanlarda Avrupa'da tavusa asil bir kuş nazarile bakılır ve aşıkana kurlarda bunun tüylerinden yapılmış taçlar, sorguclar teati olunurdu; eti de gayet makbul idi; hükümdarlarla asilzade ve sövalyaların sofralarında bulunurdu. Bahçaların, parkların zineti olan bu kuşun Konya'da da çoğalmasını temenni ederiz.

I. TÜRK-ASYA RESİM MEKTEBİ

Şahabettin

İslamiyetten önce Asyada Türkler. Huyunklular'da ilk resim izleri. Tokyolular mektebi. Uykurlarda resim örnekleri. İşçilik. Mevzular. Ağaç üzerinde resimler. Duvar resimleri. Tek ve terkip dalinde örnekler. Ressamlık üzerinde harici tesirler. İslâm ülkelerinde resim mektepleri.

Türklerde sanat hayatı VII. asırdan itibaren aydınlıktadır. On-
dan evvelki zamanlar, Türklerin daha eski devirleri, Milâddan çok
yıllar evvel Şimalî Çin taraflarında varlıklar gösterdikleri Çin
kayıtlarında görülmektedir. Fakat o vesikalardan yalnız hükûmet
hayatları malûm olmaktadır. Sanat hayatları hakkında örnekler
henüz ortada değildir. Avrupalı bilgiçlerin araştırmaları söyledi-
ğim tarihten öteye gitmemektedir.

Tokyoluların sanat merakını gösterir bazı vesikalar bulunmak-
tadır. Meselâ: (734) Bilgi Han tarafından Göktekin için inşa ettiri-
len türbe duvarlarına kavgalarının yaptırıldığını zikreder. Bu ufak
tarihî kayıtlar Tokyoluların sanat hayatına dair hemen ilk ve son
bilgiyi teşkil eder. Bundan maada tafsilât verecek menbalar yok
gibidir. Yahut dağınık bir surette vardır. Fakat henüz aydınlık dün-
yasına verilmemiş bir haldedir.

Yapmakta olduğum tetkiklerde Tokyo Türklerinin sanat örnek-
leri üzerinden gidiyorum. Zira, onlarla Çinde Türk hayatının me-
denî şekilde bütün sanat hususiyetleriyle tanındığı bir devri başlar.
Vakıa Çin havalisinde diğer Türklerden daha eski vakitlerde ça-
dırlarını, eşyalarını kendi ellerile yaptıkları Avrupada bilgiçlerin
yazılarından anlaşılmaktadır. Fakat onların böyle sanat örnekleri
ortaya koymaları Tokyo Türkleriyle daha açık olmaktadır.

Muhtelif tarihlerde, muhtelif hükûmet isimleri altında Türk-
lerin her tarafta medeniyet yaptıklarını söylemek burada güç de-
ğildir. Bilhassa, o devirde Tokyoluların umumî sanat hayatından zi-
yade ressamlıkta nasıl mevki tuttuğu sanatı hangi milletten alarak
benimsediği, bu ağırdan ne derece muvaffak olduğunu biraz söyle-

meliyim. Bütün Türklerin ilk zamanları daima Çin medeniyeti hu-
dutları içinde geçtiğini tarihçiler söylüyor. Hakikaten bu da çok
yerinde bir sözdür. Hatta Türklerin Çin toprakları üzerinde hü-
kûmet kurdukları yıllarca yücelikte kaldıkları malûmdur.

Türkler, bu yakın temaslardan aynı zamanda Çin ilim ocakla-
rından, sanatkârlarından görgü, bilgi almışlardır. Bu aldıkları sanat
unsurlarına kendi zevklerini kendi benliklerini kendilerini söyler
halde katmışlardır. Bu zamanda Çin sanat işçiliği Tokyo türkle-
rinden sanat meraklılarına daima örnekler olduğunu burada kay-
dedirim.

Tokyoluların sanatkârları uzun müddet Çin mektebi tesiri al-
tında bulunduğunu ilâve etmeliyim. Bu tesir yalnız sanat üzeriude
değildir. Belki aynı zamanda diğer yaşayışta sanat unsurlarile bir-
likte kendini gösterir. İşte bütün bu haricî teşirle tek sanatta işçi-
lik noatasından ifade terkip tarafından onlardan ayrı bir baş tu-
tarlığa maliktir.

Netekim, bu türlü sanat medeniyet izleri her milletin başlan-
gıçlarında aynı şekilde olmutur. Böyle bir mevzuu genişletmek
ve etrafında misaller vermek benim için daima kabildir. Maksadım
burada onun üzerinde durmak değildir. Mevzuum yalnız Türk
soylarına ait bulunmaktadır. O halde Türklerin ressamlığının ana
hatlarının yüze çıkarılmasını istiyorum. Uygurlarda ressamlık pek
artık derecede idi. Bunu ben elde mevcut vesikalara istinaden
söylüyorum. Tokyoluların sanat hayatına dair vesikalar yalnız Çin
membalarında bulunan kayıtlardan ibarettir. Onların şimdiye ka-
dar örneklerine tesadûf edilmediği için bu hususta yapılacak araş-
tırmaları beklemek lâzımdır.

Son yıllarda (Prusya Asya İnceleme Heyeti) Turfan havalisinde
yaptığı araştırmalarda Türklerin sanat yaşayışına dair pek değerli
bilgiler ortaya çıkarmaktadır. O vakte kadar Çin membalarında
verilen bilgilere sanat bakımından büyük ilâveler yapmaktadır.
Uygurlarda, Huyunklularda ressamlık sanatı yalnız duvar ziynetleri-
ne inhisar etmiyordu. Bir taraftan ayrıca deriler üstüne kitaplara
minyatürler işleniyordu. Bugün elde mevcut örneklerin çoğu bunu
açık surette isbat eder. Muhtelif eşya üzerinde görülen örnekler
yekdiğerinden ayrı hususiyetleri haiz üç işçiliktedir.

I. Eserleri terkip ve tek halinde bulunan resimlerden mürek-
keptir. İşçiliği ıslak sıva üstüne hafif renklerden serpme suretiyle
kopye edilmiş pek olgun olmadık örneklerdir. Resimlerde zemin-
lerin daima çok kırmızı renklerden intihap edildiği görülür. Hoçu
civarı mağaralarında ilk devirden pek az örnekler vardır. Onlar-
dan tek resimlerde tek işlenmiş eserlerden kopye izleri pek
kuvveilidir. Bu devrin eserleri uygur ressamlığının başlangıcına
tesadûf eder.

II İlkine nazaran ilerilemiş sanat eserleri vardır. Bazı arayıştı-
ricılar iki devir arasında rabıta olduğunu söylerler halbuki iddia-

yı isbat edecek izler ikinci devrin eserleri üzerinde yoktur. Belki böyle bir tesiri tasavvur ettiğimizde Kandihar sanatı tesiri altında büyüdüğünü düşünebiliriz. Uygur medeniyeti diye hususî hatları ve şekilleri olan medeniyette hariç memleketlerden pek çok sanatkarların iştirak faaliyetleri hatırlamalıyız. Muhtelif işçiliklerin mürekkep hususiyeti olduğunu kabul etmeliyiz.

Uygurlarda umumiyet üzere insan resimlerinin sanatkar fırçalarından dökülmeleri daha evvelden değil ve fakat VII. asırdan başlar. Ondan evvelki zaman eserleri daha çok taklidî mahiyette olduklarını burada işarete iüzüm görürüm. VII. ve IX. asırlarda Hoçuda uygur sanatkarı tarafından ipek, kâğıt, ağaç üzerlerine muhtelif cinste insan resimleri işlenmiştir. Sincap kullarile evvelâ resimlerin bütünü çizilirdi. Bu işi ekseriyetle eli becerikli ressam yamakları kırmızı veya diğer koyu boyalardan biri ile yakarlardı. Boya çeşidi çok defa resimlerin içlerinde kullanılacak renklere tâbi idi. Meselâ kiremit rengine yakın boyalar için resimleri kenar çizgileri koyu kırmızıdad mavi ve diğer koyu renkler için koyu kestane renginden intihap olunurdu. Bu iş bittikten sonra asıl ressam görür yanlışlarını kapatırdı.

Ondan sonra resimlerin içleri ressamın tayin ettiği renklerden doldurulurdu. Pek nadir resimlerde bu vazifeyi ressam doğrudan doğruya yapardı. Hattâ bazı defalarda kenar çizgisi yerine tahta kalemlerle ıslak siva üzerinde resim kenarlarının çizildiği vaki olurdu. Bu usullerden resimlerin kenar çizgilerini renklerle evvelâ tesbit etmenin gelecek Türk resim mekteplerinde devamından bahsedeceğim.

Resimlerde en ziyade sarı, mavi, açık sarı renklere tesadüf edilir. II. Türk uygur ressamlığı Buda dini tesirinden kurtularak daha ziyade manicilik tesiri altında inkişafı devam eder. Bu devrin resim ustası Yan Tan Brug Pa adındaki ressamdır. O aynı zamanda güçlü mimardır. Aydoğdu Hoçudaki sarayının plânını yapan ilk defa odur. İdi Kuçalı büyük Devasri talebesi olur.

İlk devrin tezyini mevzuları bu devir işçiliğinde pek nadir rağbet bulur. Belki daha ziyade aziz ve azizeleri musavver hayalî masallar çok kafalı insan ve hayvan suretleri mevzu teşkil eder. Mezkûr eserlerde ilk devrin korkak fırçalarına karşı talim görmüş olgun fırça sürüşleri vardır.

III. Göl mağarasında muhtelif terkip levhalarını havi örneklerdir. Bu devrin ressamları sanatta Nambhadra adında Suriyeli üstadın tesirini taşırlar. Eserlerde çok kuvvetli fırçaya malik oluş vardır. II. devirde olduğu gibi resim örnekleri gerek mevzuları mitolojik ve dinî tesirleri irae eder terkiplerden ibarettir. Uygurların kitap ressamlığı üzerine verilecek bilgiler işçilik ve mevzu noktasında duvar ressamlığının aynıdır. Yalnız duvar ressamlığında büyük işlenen tek ve terkip resimleri kitaplarda daha ufak mikyasta bulunur.

Bilhassa İran ve Türk minvatürcülüğünde takip edilmiş resimler arasında pek büyük bir mevki işgal eder. Yazılar çok zaman siyah veya sabit mürekkeple yazılıdır. Bazan bunların haricinde yeşil, mavi, kırmızı, açık mavi, kestane, portakal kırmızısı renklerinin kullanıldığı görülür. Umumiyet üzere minyatürleri muhtelif mevzularda ipeklilerde, çok kıymetli kâğıtlarda, tahta üstlerinde bulunur.

Grünwedel (S. 20-40) Turfanda güzel sanat erlerinin büyük takdirleri içinde yaşadıklarını kaydeder. Hattâ her san'atkârın evi bahçesi olduğunu işledikleri eserlerde yüksek miktarda ücret aldıklarını yazar. San'atkârlar yerlilerden maada çok hariç memleketlerden mürekkeptir. Bilhassa, etraf memleketlerde de iktisat ve ticaret hususunda Uygurların sıkı münasebetleri vardır. Meselâ: kullanılan boyalardan orada olmıyanları Suriye'den, Hindistan'dan, Çin'den getiriyorlardı.

Uygur topluluğunun san'atkârlarına dair daha bazı bilgiler vardır. Le Coq (S. 70) san'atkâr kıyafetlerini şöyle anlatır: saçları kestirmek âdeti yoktu. Her san'atkârın uzun saçları vardı. Kendilerine mahsus bir saç tuvaletleri olduğu resimlerde göze çarpar. Meselâ: saçlar alından itibaren düz bir halde kesilmiş ve kulakların berisinden omuzlara kadar gayet düz olarak iner. Üstlerine giydikleri elbise bazılarında pek sade şekildedir. Bazılarının kolları, etekleri ve boyun kıvrıkları çifte çuhadan açık süslerle işlidir. Diz kapaklarına varan uzun kollu hırkalarının kumaşları sarı renktedir. Hırkaları bugünkü Türkistanlıların giydikleri hırkalara çok benziyor. Yalnız onlardan bir farkı vardır. Yukarıları ilikli kapalı değil açıktır. Hırkaların üzerinde süslü bazan sade düz bir kayışı sarılıdır.

Kayışın altında ona bağlı bir hançer takılıdır. Hançerin sapları bazılarında eski mısır hançerleri gibi kıvrıktır. Bazılarında sadece düzdür. Hançerin sapı sağda yukarıya doğrudur. Ucu ön tarafa aşağıya sarkık pantolonları diz kapağı altına kadar kısadır. Diz kapak altından bacaklara sıkı surette bağlıdır. Zeybeklerin giydikleri şalvarlara pek benzer. Fakat yukarısında o kadar genişliği yoktur.

Burada Manilik altında resim hayatından bahsederken bu dinî ortaya koyan Mani'den biraz söylemeyi yerinde bulurum. Meselâ: Flügel (S. 85) şunları yazar: Mani (215-216) yıllarında İran hududu dahilinde Babil tarafında dünyaya gelmiştir. Mani'nin hangi şehirde doğduğunu kat'i surette tayin etmiyor. Babası İranlı ailesinden Hemedan şehrinde doğmuş. Bazıları onu Yunanlı olarak kabul eder. Fakat bu hususta yapılan iddialar gayet çürüktür. Her şeyden evvel onu İranlı tanımak en doğrudur. Anası tarafından aynı surette İranlıdır. Hattâ Eşkanyan ailesine mensuptur.

Bir rivayete göre, kadın hükümdar ailesindendir. Babası bir zamanlar dinî faaliyetlerin başında bulunur. Oğlu kadar halk ara-

sında adı ve şöhreti geçer. Fakat bilgilerini nerede öğrendiği malûm değildir. Yalnız bir müddet için Cenubî Babil taraflarında, Basra civarında Mutesile adı altında faaliyeti olduğunu öğreniyoruz. Et yemek, şarap içmek, kadınla birleşmek onca memnudur.

Bazı yazıcılara göre Mani'yi babası akrabası olan bir memlekete göttürdü. İran şehirlerinden biri olacaktır. Fakat adını söylemek bir çoklarınca kabil değildir. Mani, daha oniki yaşında manevî hususatta büyük kabiliyetler gösterdi. Herhalde Mani Kusefon de Erdeşirin oğlu Nişabur zamanında bu faaliyetleri 1 nisan ilk kazar gününde icra eder.

Nöldeke (S. 84) faaliyetleri 24 Mart 242 ye tesadüf eder. Mani'nin pek az zaman içinde kuvvetleşen mensupları Hindliler, Çinliler, İranlılar, Romalılar. Türklerin Maniliği kabulleri Uygur hanı Luyuy (708-759) tarihine isabet eder. Manilik etrafta pek tevessü eder. Meselâ: Valens (378) Şarkî Roma imparatorluğunda (450) Suriyede Papa Leo (440-461) Roma şehrinde görülür. Maninin faaliyetleri 60 seneden ibarettir. Bazıları bu müddeti (272 - 273) yıllarına kadar çıkarır ki doğru değildir. Doğrusu (276) tarihine tesadüf eder. Mani öldüğü zaman 60 yaşında idi.

Benim için Mani'nin sanat ceryanlarından bahs açmak daha elverişlidir. Mani musikiyi ve resim yapmayı çok severdi. Bilhassa bu iki sanattan çok iyi anlardı. Resim sanatını pek iyi bilirdi. Resamlığı kendisine vassıta yaparak din faaliyetlerini etrafa yayardı. Musikişnashığı ressamlığından artık değildi. Ritter (S. 27) bütün Türkistan uzun müddet onun tesiri altında bulunur. Mani, her halde hocasız değildir. Fakat onun herkesten keskin resim kabiliyeti Kandahar civarı Bamyân manzaraları dinî ilhamlarına resamlığında ilk hocadır.

Meşhur şair Firdevsî (1020) Mani'yi peygamber diye tanıtır. Ressamlıkta büyük kuvvet ve kudreti olduğunu kaydeder. Ebûl-mualî (1092) Mani ressamlıkta üstaddır. Erdeşirin oğlu Nişabur zamanında pek yüksek mevkîi vardır. Yazı ve resim sanatı varlığını teşkil eder. İnsan, beyaz ipeklide çizdiği resimleri görünce iğne ile işlenmiş zanneder. Mirhond (1494) Maninin ressamlığını pek metheder. Kendisinden sonra gelen sanatkarların eserlerine örnek olduğunu yazar. Serbest surette yaptığı resimlerinde hendesî nisbetlerin büyük miktarda görüldüğünü kaydeder.

Tabîî Mani'nin yaptığı resim örneklerinden çok yazık ki az şeyler biliyoruz. Yalnız mabet duvarlarında işli resimler kitab içinde dinî mevzularda minyatürleri başlıca eserleridir. Thomas (S. 283 - 284) iki duvar resimleri arasında şu yazıları bulunur: Çekil nigârthane'i Çin ol puthan ki Çin memleketinde Mani üstad nakşetmiştir,

Burada çekil kelimesi iki mahallin müşterek ismini teşkil eder. Biri Taraz civarında Evliya Atanın bulunduğu mahaldir. Diğeri Keşkar tarafıdır. Bunlardan başka Köyas karşısında. Barsıyanın

arkasında oturan Türk göçebesinin adıdır. Mamafih hangisinin orada kaste edildiği şüphelidir. Çekil kelimesini daha bir manaya gelmesine ihtimal veriyorum. Meselâ geri dur manasına olan çekil olabilir. Şairin-Çin nigârthane resim galerisi sizin memleketinizde Mani nakış üstadıdır demek istediği daha yakındır. Yukarıda nigârthane tâbiri bugünkü resim lisanında galeri manasıdır. Bu tâbiri çok defa Türklerden Âli kullanır.

Flügel (382,383,384) Hyd (S. 182) den şu satırları nakleder. Kitabın ismi etrafında Ertank, Ertenk, Erjenk, Erçenk, Ersenk, Ergank yahut Tenk, Çenk, Tenk gibi kısa şekillerde olabileceğini söyler. Filhakika bu kelimenin aslı eski İrancadan gelmedir. Boettich. (S. 47) Mani'nin mabette işlediği resimlerinden haber verir. Fakat mabedin adını ve nerede olduğunu bildirmez. Bu eser etrafında Hyde, (S. 283) hiç bir şey bilmediğini yazar. Yalnız resimli kitabın muhtelif şekillerde yıldız resimleri olduğunu kaydeder. Onlardan dolayı-Ertankinigâr, namei nakkaşı Çin adı altında Maniyi tanıtır.

İranda çokları maniyi yalnız üstadı nakkaş şöhreti altında zikretmekle iktifa ederler. Bu ismi darbimesel hükmünde çok yerde kullanırlar. Meselâ hoşâ giden resmin sanatkarından bahsederken onu yükseltmek için Maniye benzetirler. Bu türlü benzetişleri Osmanlı tezkirecileri pe çok sarfederler. Kitabın aslına dair Mirhond şu hikâyede bulunur. Mani seyahatleri üzerine hatırasından dağda bir mağarayı işaret eder.

Ritter, (S. 27) bu hikâyeyi teyit eder. Mağaranın Bamyân Tales olduğunu hatta Maninin orada duvarın iki tarafında resimler işlediğini ilâve eder. Mağaranın temiz havası, bol ziyası, sağlam ve taze suyu vardır. Mani bir senelik yiyeceğini tedarik edip oraya çekildi. Kimseye kendini göstermedi. Diğer tarafta talebelerinin anlatmalarına göre: Mani orada göğe uçmuş bir sene gökte kalmış sonra tekrar talebelerinin bulunduğu yere gelmiş.

Her halde bu rivayetin ne derece mevsuk olduğunu kimse bilmiyor. Bu hususta elimizde doğru vesikalar daha yoktur. Yalnız Mani mağarada bulunduğu müddetçe Ertenk'in krokilerini hazırlamış olması kabildir. Bu eserinden gerek mağara resimlerinden kilise alimleri hiç bir şey bilmiyor. Araplar Maniyi çok defa Manî Zındık ve bazan Manîülhakim lâkaplarında yadeder. Maninin sanat hayatına dair pek az haber kaydederler. Buna mukabil Maniyi en çok metheden İran membaları, Osmanlı vesikalarıdır.

Hacı Halife (S. 244) Mani kitabının etrafında Düsturu Mani, Kanunu Mani gibi adlar vererek eserin resimlerini pek senada bulunur. Bunları gördüğünü ihtimal dahilinde saymak doğru değildir. Fakat Arapların Mani aleyhtarlığı yazılarına karşı kadir biliciliği vardır. Mani sanatını etraflı söylemek için vesika vakit beklemek lâzımdır. Mani mevzulu âbideyi kurmak için ortada Avrupalı eliyle konulmuş malzeme vardır. Lakin Le Coq'un dediği gibi daha çok noksan olan bu malzeme ile âbideyi inşa etmek kâfi değildir. Netekim

bu hususta bütün malzemenin kati surette meydanda olması lâzımdır. Benim burada yaptıklarım ancak Maniden çok ufak bir kaç çizgidir.

Uygurların medeniyeti, sanatı şarktan değil lakin garpten cunubî garpten gelmedir. Bilhassa biraz sonra Buda dinî kendisini orada belli eder. Birisi Soğdıyan Bacterien taraflarından Kandahara diğeri Hindistandan iki kol üzerinden cereyan eder. Bu dinin Çin'de de zengin meyvesi görülür. Ticaret yolları garpten Araplarla Çinin malını tahvil etmek suretile yine Çine sevkeder.

Hindistan yanında İran, şarkî İran tarafı çok az ihtimalle hatırlanabilir. Bun bir tesir halinde olarak kabul etmek çok doğru olamaz. Meselâ eski yazı membarları tesir itibariyle en ziyade Hind. şarkî Asya soğduşları Semetilerin yazı şekillerini kabul etmişlerdir. Bilhassa Türk hükümdarlık zamanlarının bir vaktine kadar Çin yazısı da bunlar arasında bir mevki ihraz eder. Budacılığın haricinde daha Suriye Nesturi, Hristiyan, Mani dinleri vardır. Bu dinlerin orada intişar vakitlerini tayin etmek çok güçtür. Yalnız yazmalara göre Suriye Nesturi Hristiyanlığı orada VII. asırdan başlar;

Geç vakitlerin Nesturi vesikalarında IX. asıra tesadüf eder. Bazı taş kayıtlarda bu tarih beşinci yüz yıllarında iptida eder. Maniliğin Türkistanda hayatını tamam tesbit etmek imkân haricindedir. Belki de Maninin bizzat seyahatiyle mezkûr dinin orada intişar etmiş olması daha kabil görünür. Bu dinin pek ziyade intişarı Uygur hanlığının büyük vakitlerindedir. Takriben VIII. asıra isabet edek. Uygurlar Türk soyundandır. Dilleri Altay dilinden ziyade Osmanlı Türkleri diline yakındır. Bunların, Hoçuda hükûmet hayatları IX. asırdadır.

Orada halktan büyük kısım VII. asır ortalarına kadar Buda dinini altında bulunur. Bu tarihten sonra Maniliğin mezkûr havalide kuvvetini artırdığı görülür. Buda dininde olan Uygurlar yeni Suğduş yazısı bazı defalar Brahma yazısını kullandılar. Diğer taraftan bir kısım Manilere ait yazılarda Gök Türkçe yazıları Uygur ve İrrn Manilerinde görülür. Uygurlarda Maniliğin devamı 100 sene kadar devam eder. (843) de Kırkızlar tarafından Hoçu şehri tahribe uğrar vakıa sonradan harabiyeti gidermeye mesai sarfederler. Fakat bu varlık pek güçsüz bir yenilik içinde XIV. asrı bulur. Ondan sonra Hoçu şehri İslâm tesiri altında bir renkte görünür. Söylediğim duvar nakışları ve minyatürlerden mühim bir kısım Manilerin geç vakitlerine ait vesikaları teşkil eder.

Le Coq da verilmiş örneklerin VI. asırdan IX. asıra kadar yapılmış olmaları lâzımdır. Vakıa Mani'nin Milâddan daha III asır önce yaşamış olduğu malûmdur. Bu eserlerin onun tesiri altında bir MANİ MEKTEBİ san'atkârları tarafından vücuda getirildiklerine ben kuvvetle inanıyorum. İlk Türk mektebi Tokyo'lular tarafından Çin ve Buda işçiliği üzerine kurulduktan sonra diğer Türkler bu sanatın inkişafında devam etmişlerdir.

Türk minyatörecülüğünün duvar ressamlığının diğerleri üzerinde görülen tesirlerini anlatmak için İslâm ülkelerine nazar atmak lâzımdır. VIII. asırda Emevîler Samarada resim mektebi örneklerinden takip etmek kolay olmamakla beraber bu tarihte orada Kasrı Hamrada bazı siva nakışları Sarre, ve Herzefelb'le malûm olmaktadır. Bilhassa hattatlıkta ressamlığın inkişaf hareketleri Kûfe, Bağdatta ilk defa başlar. Eski vesikalarda helifeler şehrinde X. asırda yüzden fazla kitapçı dükkânı bulunduğu zikredilmektedir. Bu yıllarda yekdiğerinden ayırt olunabilecek hususiyetleri olan iki kitap ressamlığı vardır. Biri Müslümanlar, diğeri Suriyeli Nesturi sanatkarlar teşkil ediyorlar.

Meselâ Abbasilerde uzun müddet hattatlar hristiyan sanatı Mani'lerin merkezî Asya san'atını VIII. asırda yeniden Mezopotamya sanatında tesirini gösterir. Hususile bu sanat Bermekiler ve ve Halife Memun (813-833) tarafından büyük bir himaye görmüştür. kühnel (274) ölen Mani'nin pekaz vakitte her tarafta artan taraftarları olduğunu kitap ve duvar ressamlığında IX. asırda Uygur mektebi, Bağdat'ta teşekkül eden mektepte örnekler verir. Bilhassa, Mani dostu Memun Suriye tekkelerinde eski vesikaları Arapçaya döndürüyordu. Bu zamanlarda hristiyan ve müslüman sanatının bir üçüncü devri bulunmuş olması çok kuvvetlidir.

Sasanîlerde İran'da ressamlığın büyük bir rol oynadığı (1000) yıllarında Mesudî tarafından hükümdarların minyatürlerini eski kitaplarda görüldüğü burada bahse değer. Çok yazıktır ki ilk zaman Irak örneklerinden orrtada bulunmadığı gibi mezkûr mektebin Kahire örnekleri de aynı acınacak hal içindedir. Yalnız, Makriziden Fatimîlerde duvar ressamlığının yüksek derecede olduğu anlaşılmaktadır. Hatta, onun diğer bir haberinde pek çok kıymetli el yazısı kitapların hükümdar kitaphanelerinde bulunduğunu söyler.

(Ardı var)

Cumhuriyetimizin XVIII inci dönüm yılı münasebetile Onun büyük mânasına ilmî bir bakış

HULKI KARAGÜLLE

On birinci asırda Selçukîler yepyeni bir kudretle tariha doğuyordu. Abbas oğullarının idaresindeki büyük İslam imparatorluğu artık gün geçtikçe bir kat daha çoküyor, yaşama kabiliyetini kaybediyordu. Zevahı yaklaşan her imparatorluğun musab olması tarihte kati bir mukteza olan bütün arazlar bu büyük imparatorluğun da noksansız başına çullanmıştı.

Devletin re'si kârındakilerin sefahete dalması, dalkavukların alıp yürümesi. Merkez ve eyaletlerde rüşvetin havsalaya sığmayacak şekilde mubahlaşması, devlet şerefi ve istiklâl bis ve heyecanının sönmesi, valilerin eyaletleri gelişi güzel idare etmesi eyaletlerin merkezin emir ve nüfuzundan âzâde baştan kara bir hale gelmesi,..... ilh bu cümledendir.

Bu işler olup biterken Orta Asyadan yavaş yavaş kayan Oğuz boylarının ve diğer Türk aşiretlerinin kendi beylerinin an'ane ve örflerine dayan bir nevi devletleri ve teşkilatları bozulmamıştı. Yalnız onların din telâkkileri 3-3,5 asırdanberi başkalaşmış yeni temessük ettikleri islâmiyet ise kendi an'anelerila telif edilerek onları yeni bir inkişafa namzed kılmıştı.

Aynı zamanda onlar bir devleti zamanına göre en mütakâmil manada idareye muktedir âlimlere, şairlere, kumandanlara da maliktiler.

Selçuk oğulları işte bu müsait vasat üstünde doğmuştu.

Bu tarihî vak'a son bin yıllık tarihimizin birinci devresinin başlangıcını teşkil ediyor. Bu başlangıcı Tuğrul Bey temsil eder. Selçukîler saltanatı muazzam çıkış tezahürüne rağmen pek az yaşadı ve yayıldığı topraklarda istenilen şekilde bir Türk birliği yapmadan batıp gitti.

Maahaza bu az zamanda netâici ebedî büyük işler gördükleri de şüphesizdir.

Eğer islâm âlemi diye bir âlem bugün yaşıyorsa ve eğer Anadolu Irakta; Kafkasyada bir Türk varlığı görülüyorsa bu varlıklar Avrupadan koşup gelen milyonlarla haçlı ordularının akınlarını perişan ederek islâmı koruyan Selçuk oğullarına (Türklere) medyondur.

Selçuk oğullarının büyük harpleri iç işlerinde zaflar yarattı. Bu zaflar kardeş kavgaları halindeki açt tecellilere yol açtı. Ve nihayet 1299 tarihinde Türk bayrağı yine Oğuz boylarından Osman beyin eline geçti. Ve böylece son tarihimizin birinci devresi esas itibarile kapanmış oldu.

Bu vakia ile başlayan ikinci devre Türke yeni bir şan ve şeref başlangıcı oldu. Bu devre de ilâhi, şeytanî ve her halde azametli münhaniler çizerek 1923 de maziye kavuştu, tarih oldu.

Bu asırlar içinde Türk; cihangirane savletile üç kıtaya şan verdi. Tuna; Sava; Dinyeper; Fırat; Dicle; Nil boyları: Macar; Ukrayna; Eflâk, Buğdan, Tuna, Suriye, Irak, Mısır, Cezayir ovaları, Arabistan, Mısır, Libya, Habeş, Sudan çölleri, Kafkas, Karpat, Atlas, Ha beş dağları hep Türkün ayacağının altına serildi. Ve dört deniz melikânemiz oldu.

Belli başlı Cihan kaleleri Türk varlığından asırlarca süren zelzeleler geçirdi.

Geçen bu devrelerin tarihî vakıatı ne mertebe azametli olursa olsun ondan bize Türk ruh ve kudretinin neler başarabileceğine dair olan bir iman hatırasından, Tanrının milletimize has kıldığı kahramanlık mirasından, nihayet (Tarihden) özge sadece hicranlar ye yalnız büyük acılar kaldı.

Büyük devletleri üstün milletler kurar. Bu, mutlak bir hakıktır. Devletleri kim ne derse desin ve şekli idareleri ne olursa olsun ekseriya şahısların fena idaresi yıkar. Bu da tarihî bir hakıktır.

"Devletlerin yıkılışı resmî mefhumun istihalesini ifade eder, derler. Devletin yıkılışı millî ruhu ekseriya öldürememiştir.

Binaenaleyh bu imparatorlukların gösterdikleri kahramanlıkların, yaptıkları fetihlerin, yükseldikleri medeniyet mertebesinin şerefi asıl Türk milletine ait olmasına bedel yıkılışlarının mesuliyet ve hicabı her devrin idarecilerine racidir. Geçmişte ve halde Türk; kanında ve ruhunda mevcut takatlarla askerlikte, ahlâkta, civanmertlikte, ilimde, sanatta, medeniyette bütün beşeriyete önder olmuştur. Gelecekte de daha üstün derecelere yükseleceğinde şüphe yoktur.

Eğer Tanrı Türk diye bir millet yaratmamış olsa idi, tereddütsüz hükmedilir ki bugünün ilmi, bugünün medeniyet olmayacaktı. İşte

budan dolaydır ki Büyük ATATÜRK "Ne mutlu Türküm diyene," demişti.

1923 de sona eren Osmanlı imparatorluğu iki asra yakın devam eden vehnin çatırtıları arasında, çöker ve yıkılırken onun etrafında da nice tahtlar devrildi ve niceleri dirildi.

Tekrar ederiz ki her şeye ve her neticeye rağmen ayakta ve dim dik kalan bir şey vardı. — Türk milleti ve Türk ruhu — En asıl bir şahlanışla ve örneği görülme-yen bir azim ve iman fırtınası ile bu defa da tarihe doğarken kendi tarihinin, cihan tarihinin verdiği neticelere göre bir kelime üstünde titredi ve durdu "CUMHURİYET."

Bir bakıma en liyakatlinin, bir millet ve devletin en üstün ve mesuliyet makamına çıkarılması demek olan bu mefhum millî hakimiyetin de en ideal bir ifadesiydi. Cumhuriyet klâsik devlet sistemlerinin en müttekâmili olmasına mukabil sui istimale tahammülü olmayan bir emaneti siyasiyedir de. Bundan dolayı ona millî ve ferdî feziletin sembolü, bu fazilet de onun mistiğidir derler.

Binaenaleyh fanetik bir hassasiyetle onun üstünde tevakkuf ederken ideal bir olgunluk ölçüsünde yükselmek için muasır milliyet, iktisad, ahlâk, din, siyaset; müseeselerini hesaba katarak üstünde titredğimiz Cumhuriyeti diğer umdelerin yardım ile güçlendirmeye aşîkâr muhtaç olduk.

Cumhuriyet ana prensipimiz, ana davamız; milliyet, halkçılık ta kendimiz ve bizim kutsal mistiğimiz, devletçilik millî refahın teminatı, lâiyklik bin yıllık bir tarihin öğrettiği mühim hakikat, inkilâpçılık sosyâl dinamizminizin kat'î iycabı. İşte bu görüşten birbirine dayanan biri ötekini güçlendiren Altıok doğdu.

Cuhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâiyk, İnkilâpçı.

Bunların her biri içtimâî zaruretlere; millî ihtiyaçlara cevap olan kat'î umdelerimizdir.

CUMHURİYET:

Klâsik hukukta; halkın; devletin idaresinde hakim olması demek olduğu herkesçe malûmdır.

Derhal ve apaçık söyliyelim ki bizim Cumhuriyetimiz ne 1789 un ve hatta 1872 nin Cumhuriyetlerine ve ne de cenup Amerikasının, cenup Balkanlarının, İberik yarımadasının köhne balıkçı muşambası gibi iki de bir yırtılıp atılan Cumhuriyetlerine benzer.

Yine aşîkâr söyliyelim ki Cumhuriyetimiz ne sağların ve ne de solların cumhuriyetlerine benzer. Bizimki, o büyük şeniyet tarihte doğup batan rejimlerin ve hattâ Cümhuri rejimlerinde bambaşkası. Biz bu eserde koskoca bir tarihin, sağın, solun, ortanın, monarşinin, oligarşinin yalnız ve sadece incilerini seçtik, hükümlerinin sağlamalarını aldık kalplarını, çürüklerini tarihin karanlıklarında bıraktık.

Bu incileri ve sağlam hükümleri kendi millî dehamızla karıştırarak Türkün saf ve temiz topluluğuna rehber yaptık. Türk Cumhuriyeti bu asıl malezime ile vücuda gelmiş ebedî bir eserdir.

Millî hakimiyeti iki derecede kullanan bir rejim davası ile istikbale ve gelecek tarihe koşuyoruz. Bu sistemin bugünün dünyasında benzeri yoktur. Türk milleti; istisnasız bütün vatandaşlara bağrında yer veren bir tek partinin peşindedir. Farksız ve imtiyazsız partili mahiyetle Türk milleti mutlak ve tam bir hürriyetle muttasıftır. Kelimenin son takatıyla malik olduğu bu hakla kendi işleri için lâzım fikirlerin ve hareketlerin ana hatlarını parti içinde kararlaştıran bir durumdadır. Böylece ana prensiplerde muhtelif ve zıd fikirler için parti bir tasfiye cihazıdır. İşte iki dereceli dediğimiz millî hakimiyetin birinci derecesi bu tasarrufta tecelli eder.

Siyasî fikirlere nâzım müessese ve müeyyidelerden mahrum devletlerde hürriyetin abdallaştığını, şaşkınlığını, hattâ hainleştiğini gördük. Osmanlı İmparatorluğunun en lüzumlu ve en büyük parçalarını bu çeşit hürriyetler koparıp atmadı mı? Asırların kam-burlaştıramadığı, koca bir cihan husnîmetinin kıramadığı dim dik Türk haysiyetini yine bu çeşit hürriyetler tezlil ve tahkir etmedi mi?

Bu hakikate göre tedbirleşen, tertipleşen bir meşala ile millî takatı birleştiren ve bir gayeye sevkeden devlet adamı cihanda yalnız ATATÜRK olmuştur. Bu hakim fikirler ve prensipler yaradılışında ve yürüyüşünde İnönü'nün şahsında şamil bir idrâk ve müsait bir vasat bulmuştur. (Ne cebir ve tahakküm ve ne de anarşi...) bizi başkalarından ayıran ve millî birliği koruyan ana düstür.

Bizde klâsikleşen devlet vazife ve vecibelerinde birinci derecede tasfiye gören tertemiz hürriyeti kullanmak suretiyle millî hakimiyetimizin ikinci derecesi tecelli eder.

Bundn dolaydır ki hürriyeti, demokrasiyi; Montaskiyonun, Russonun Volterin bir kelime ile Fransızların hukuku siyasiye edebiyatı ile değil koskoca bir tarihin tecrübeleri ve cemiyetimizin tâbi veya muhtaç olduğu siyasî şartların ahenkleriyle izah ederiz.

Fransız hukuku esasiye edebiyatına göre hürriyet; (vatandaşın istediğini yapmak iktidarı) diye tarif edilirdi. Fetretleri dahil bir buçuk asır kadar hasta, sağ devam eden bu hürriyet çok uzaklarda ve başkasının haklarıyla hudutlaştırılır ve fakat cemiyet için sosyal bir sınıra pek az ihtiyaç gösterilirdi

Bu çeşit hürriyetin vahim intanlarını bizde, Yunanistanda, Almanya'da İspanyada çektik. Fransızların ise koskoca tarihini 90 milyonun hassasiyetle beklediği samılan haritasını ayaklar altına serdi. Büyük Britanya İmparatorluğunu üç yaşına basan bir sarıntının ızdırabına emanet etti. (1)

(1) — Bizim fikrimizce bugünün cihan buhranı sağa, sola ve demokatik prensiplere şamil olmak üzere muhakkak hürriyetin mûsbet ve menfiye doğru sui istimalinden doğmuştur.

Kemalizm: Klâsik sınırlı hürriyeti partisinin içinde sıkı bir tensika tâbi tutmuş onun âmme nizamını millî istikametini tehdit eden mahzurlarını bertaraf etmiştir. Bundan dolayıdır ki anarşist bir hürriyeti, bozguncu liberalizmi, cemiyeti daima hazırol vaziyetinde tutan totaliter veya diktatorial rejimlerin sıkıçı nizamını Kemalizm reddeder.

Hürriyet, bir cemiyetin havayi nesimi kadar muhtaç olduğu manevî bir gıdadır. Bu nimetten tam manada faydalanmak için onun suiistimaline mani tedbirlerin alınması bir cemiyet için kati ve zaruri şarttır.

Onu sui istimal eden memleketlerin uğradığı musibet ve felâketler gözümüzün önünde halâ kanıyor.

Dünyanın en kuvvetli ve enerjik bir milleti hatıraları ezen ve hayalleri aşan bir ilim ve teknik takatle onu boğup öldürmeğe hazırlanırken bir kaç hafta da bir parlamentoyu taşa tutan, ak saçlı generalleri, mareşalleri alay eden bozguncuları da içlerine alan otuzu geçen ve her biri bir bozgun iddia ile ortaya çıkan partilere menşe olan hürriyet hürriyet değil soytarılıktır.

Komünist, sosyalist, radikal, amele, liberal, cumhuriyetçi, demokrat kiralıyetçi, katolik, faşist, anarşist, nasyonalist, gibi bir çoğu bir çok şekillerle sahnede oynayan siyasî karnavalıdan, kaidesi balçıkta, Babil kulesinden mamûl huyulâî bir millet devlet halinde yaşayamaz.

Otuzu geçen ve birbirlerinin tam zıddı ideolojilerle millî kuvveti parçalayan, nasyonal ahenk ve maneviyatı berhad eden devleti, parlamentoyu, hükûmeti, orduyu, vatani, vatandaş, cemiyeti, aileyi, namusu, mülkiyeti, teşebbüsü, tefekkürü tahrip eden, tahkir eden partilerle zavallı Fransız vatani musibetlerin en ağırına uğradığını görmekte müteessiriz.

Bu akibet ona mukadderdi (Halkevinde 935 senesinde rejimler ortasında Türk rejiminin ilmi mahiyetini izah ederken bu akibete şöylece işaret etmiştik. — Bu çeşitmilletler ya iç ihtilâllerile veya bu zaaf yüzünden uğradıkları haricî tecavüzü defedemeyerek felâkete namzedirler—)

Bu bir kehanet değildi, fakat hakikatti. Çünkü kaleler muayyen harçlardan ve silâhlardan, silâhlar malûm madenlerden en azemetlisi de dahil bütün muasır harp, vasıtaları camîi cisimlerden ibaret şeylerdir.

Bunları kullanmak ve müsbet neticelere vasıta kılmak bugün güçlerini topluca gayesine tahsis etmenin sırrına eren milletlere müyesserdir. Ükü ve imanı sakatlanmış ruhları hasta milletlerin elindeki silâhlar, akıllara durhunluk veren kaleler, amanın gözünde drbün kadar manasız ve faydasızdır.

Türk rejimi ebedlere kadar artık bu manadaki hürriyeti cemiyetinin içine sokmayacaktır. Biz hürriyeti bünyemize hadim bir

vasıta olarak kullanacağız, ve bu sıfatla onu selâmlıyacağız. Hürriyet bizi şaşkın, derbeder bir oyuncak halinde kullanamayacaktır.

Onun sahibine de saldıran karakterde içtimai varlığımızda fesat âmili, ihtiras vasıtası olarak yer bulmasına musaade etmiyeceğiz. Hürriyet; Türk tezinde ebediyen cemiyetin hayırına harekete mahkûmdur.

Bizim hürriyetimiz, ferdi ve sosyal teşebbüsleri, ilmi, tefekkürü, dinî, neşri, sosyeteyi, seyasi bünyemizi himaye ile mükelleftir.

Türk ruhunda; zaten mevcut olan ideal ahlâk ve fazileti siyasî ve içtimai hareketlerimizde hürriyetimizin rehberi ve nazımı yapan bir olgunluğun yolcusuyuz. Cumhuriyet Halk Partisi bu bakımdan bizim hürriyetimizin hem menşei ve hemde neticesidir. Biz daima da bu yolda yorüyeceğiz.

Bugün beşeri hareketleri idare eden umdeler; siyasî bir tasnif ve tensika tâbi tutulmadığı zamanlarda dahi bu mefhumların ihmalinden, suiistimalinden ne acı neticeler doğduğunu bize tarih sahifeleri gösteriyor.

Yeni beşerî ve siyasî dalâletler ortasında liberalizmin sui istimalinin içtimai nizamın bozgunculara emanet edilmesinin, milletlerin hayat ve istiklâline mal olduğunu görüyoruz.

Tarihten ve yaşanan devirden basiretle ibret alanlar, içtimai nizam firenile bir taraftan hürriyeti ve demokratik müesseseleri firenlerken bir taraftan da siyasî bir moralite yaratmağa mecburdurlar.

Bunun içindir ki Türk rejimi ne anarşist hürriyete, ne ferdi inkâr eden doktrinlere kıymet vermiştir.

Biz; hürriyeti sui istimal edenlere baka mevut olmayacağı gibi onu inkâr edenlere de hakkı hayat olmadığını kabul ediyoruz.

Büyük İnönünün (Anarşiden, cebir ve tahakkümden uzak...) vecizelerinde bu görüş en belig ifasını bulmuştur.

Hürriyeti sevmeyi ve rejimimizde ona itinalı bir mevki tahsis etmeyi millî hakimiyet ve şuurumuzdan aldık. Çünkü biz varlığımızı bu nezih hürriyete medyonuz.

Eğer Atatürkün dehasını ve kurtarıcı fikirlerini terçih ve takibeden millî hürriyetimiz olmamış olsaydı sevr mezbahasında emperyalist mideleri şişiren lokma halinde çoktan yutulmuştuk.

Kaldı ki Türkün hürriyet; an'anesinde ve ruhunda mevcuttur.

Zaman olmuş ki onun başındakiler ihanet edince o hürriyetinde selâmetini selâmlamıştır. Cumhuriyet bu asil hürriyetin eseri, şaheseridir. Toptan hareketlerimizde bu böyle olmakla beraber ferdi hareketlerimizde de hürriyeti vatan sevgisinin yegâne vasıtası biliyoruz.

Şu muhakkak ki hürriyeti olmayan yurdun; aşkı ve sevgisi de olmaz. O türlü yurtlar isimleri, ne olursa olsun geniş hapishanelerdir.

Sakinlerinde mekanik tezahürler ne mertebe münkeşif görülsün hakikatte vatanlarını istilâya gelenleri onlar halâskarlar kndsietile selâmlar.

Düşünülsün bir mahbus, ormanların, denizlerin, çağlayanların, güllerin, bülbüllerin mana ve zevkini anlamaz. İsterse doğduğu yer veya yaptığı ev olsun. Hür olmayanların vatan sevgisi mahbusun hapishane sevgisi kadardır. Şu farkla ki mahpus eli kırbaçlı gardiya-na husumet taşımaz, Fakat hürriyeti çalınan masumlar hilkatın bahşayışi olan vatanının saadetinden ve sonsuz nimetlerinden mahrum edenlere, haklarını çiğneyenlere karşı hudutsuz intikam hissile için, için yanar tutuşur.

Bu hakikatlere binaendir ki Türk demokrasisi bizim tertemiz hürriyetimize istinad eder, ve anarşist manada bir hürriyeti tanımadığı kadar da hürriyete düşman bir iktidara da âşına değildir. İşte bu mefkûreden disiplinli, nizamlı bir cumhuriyet yarattık. Bu telâkkimizdeki mutlak isabeti tarih halindeki vak'aların şahadet ve vuzuhile isbat ettiğimiz gibi yakın istikbalin tarihi de devamızdaki isabeti gösferecektir. Meselâ Garbî Roma, Şarkî Roma; Kadim Yunan imparatorlukları İskenderden, Cengizden, Timurdan, Napol-yondan ve onların impaaatorluklarından yüz kerre daha uzun ö-mürlüdür. Zira Birinciler cemiyetlerin eseri, aşağı yukarı hürriyetin eseridir. İkinciler ise ferdin mekanik tazyikinden ve teşkilâtın-dan doğmuş şahsa bağlı eserlerdir.

İşte Altıok'un ve on sekiz milyonun tek adam gibi cihana örnek tezahürünün sırrı ve izahı.

Dört yüz yirmi yıl evvel

K A R A M A N' D A R A Y I Ç

M. Mes'ud Koman

Mecmuamızın 35 ve 36 ıncı sayılarında Karaman Mahkemei Şer-iyе-sinin bir sicil defterinden bahsetmiş, bundaki bazı vesikaları da neşret-miştik. Bir ruizname gibi tutulan bu sicil defterinde neler yok!.

Nikâh, kefalet, tevliyet, vakıf, mukataa, vesayet, vekâlet, ikrar, darb, cerh, fuhuş gibi kazai ve ihtisapdan, narhtan fazla satış yapanlara veya tartıdan noksan verenlere ait beldi hükümlerden başka İstanbul'dan, Divanı humayundan Paşalara muhtelif işler için gelen emiri Sultanî-lerle, Kadılara kal'aların tamir olunacağından bahisle halktan avarız akçası tahsiline ve sair umuru emiriyeye dair gelen hüküm hakanîlerin dahi birer suretleri vardır.

Bunlar tasnif ve tertip edilerek tabedilecek olursa üstad Ahmed Refik merhumun, İstanbul'un ahvali içtimaiye, iktisadiye ve tüccariye-sile evkaf, belediye; iâşe ve gümrük işlerine dair Divanı humayun vesikalarını havi olarak neşrettiği; onuncu, onbirinci ve onikinci asrı hicrideki İstanbul hayatı, gibi: (dokuzuncu asrı hicride Karaman hayatı) diye ortaya oldukça mühim bir eser çıkabilir.

Hikmet Turan Dağlıoğlu kardeşimiz de Divanı Humayun kayıtların-dan Bursaya ait kısımları tophiyarak böyle bir eser vücuda getirmiş-lerdir.

Maalesef biz Konya'ya dair böyle bir eser çıkarmaktan mahrum bulunuyoruz. Çünkü bir harikte bu evrak kül olmuş ve elde pek az vesika kalmıştır.

Biz bu yazımızda o zamanki Karaman'ın iktisadiyatını alâkadar eden erzak fiatlerinin rayicelerini gösterir listelerden bir kaçını koyacağız.

Gelişi güzel geçmişlerimizi tahtiye edenler, o vakit halkın havayıcı zaruriyesinin ne kadar mükemmel bir surette kontrol edildiğini bu vesi-kalarda göreceklerdir. Dedelerimizin ruhları şad olsun.

Derbeyanı narhı kasaban

İkiyüz dirhem koyun eti bir akça kuyruk yağı on yedi akçaya sığır, inek ikiyüz elli dirhem eti bir akçaya
İç yağının batmanı on altı akçaya

*
* *

Derbeyanı narhı kasaban

İkiyüz yirmi dirhem koyun eti bir akçaya ve ikiyüz elli dirhem keçi eti bir akça kuyruk yağı on altı akçaya
ve iç yağı on beş akça

Hurrire fi avasıt Şevval sene 939

*
* *

Derbeyanı narhı kasaban

İkiyüz elli dirhem koyun eti bir akçaya ve ikiyüz yetmiş beş dirhem keçi eti bir akçaya kuyruk yağının batmanı on beş akça
narh verildi

İç yağının batmanı onüç akçaya kuzu püryanının vukiyyesi bir buçuk akçaya narh verildi

Fi gurreti Zilkade sene 939

*
* *

Derbeyanı narhı helvacıyan

bademi helvanın vakyesi iki buçuk akçaya narh verildi iki akça bir vukiyye bali şehri bal Gülnarın vukiyyesi bir buçuk akçaya

yüz elli dirhem kadayıf bir akçaya

Fi avail Ramazan sene 939

*
* *

Derbeyanı narhı helvacıyan

bademi helvanın vukiyye üç akçadan rub'u eksige pişmani helvanın vukiyyesi iki akçaya bal helvasının vukiyyesi iki akçaya narh verildi

bekmez helvasının vukiyyesi bir akçaya

*
* *

Derbeyanı narhı helvacıyan

badmi helvanın vukiyyesi dört akçaya narh verildi bekmez helvasının vukiyyesi bir akçaya narh verildi

kadayıfın ikiyüz elli dirhemi bir akça

*
* *

Derbeyanı narhı habb ızan

bin ikiyüz dirhem ekmek bir akçaya narh verildi

Fi evail Rebiulevve 940

*
* *

Derbeyanı narh

ve bin dört yüz dirhem ekmek bir akçaya narh verildi sade harmani yağ iki buçuk akçaya yağının vukiyyesi iki akçaya

bir buçuk vukiyye peynir bir akçaya şehri balın vukiyyesi bir buçuk akçaya Gülnar balının vukiyyesi bir akçaya

nohudun altı vukiyyesi bir akçaya mercimeğin altı vukiyyesi bir akçaya bir buçuk vukiyyesi sumak bir akçaya

üç buçuk vukiyye kara üzüm bir akçaya leblebinin üç vukiyyesi bir akçaya bekmezin üç vukiyyesi bir akçaya

soğanın batmanı bir akçaya kaymağın vukiyyesi bir buçuk akçaya beş vukiyye kuru kaysı bir akçaya

tatlı kaysının dört vukiyesi bir akçaya nardengin üç vukiyesi bir akçaya bademin vukiyesi iki buçuk akçaya

..... vukiyesi bir buçuk akçaya Sarımsak sekiz vukiyesi iki akçaya beş batman pancar bir akçaya

sucuk vukiyesi üç rub'a badem helvası iki akçaya aslı helva bir buçuk

pişmani vukiye bir buçuk akça bekmez helvası bir akça tuzun kilesi dört akça

*
* *

İkiyüz elli dirhem peynir bir akçaya harman yağın vukiyesi üçden rub'a eksige keten yağın vukiyesi iki buçuk akçaya

İki buçuk kara üzüm bir akçaya suçuğun yüz yetmiş beş dirhemi bir akçaya soğanın üç vukiyesi bir akçaya

tatlı çekirdekli kaysının iki vukiyesi bir akçaya kaysının iki buçuk vukiyesi bir akçaya bekmezin dörtyüz elli dirhemi bir akçaya

beş vukiye armut bir akçaya

*
* *

Halep sabunu vukiyesi üç akçaya sabunun vukiyesi iki buçuk akçaya ikiyüz yirmi beş dirhem pirinç bir akçaya

tuzun kilesi on akçaya bin ikiyüz dirhem etmek bir akçaya safi yağın vukiyesi iki buçuk akçaya

on dört vukiye safi soğan bir akçaya katranı vukiyesi bir akçaya narh verildi penbenin vukiyesi üç buçuk akçaya narh verildi

ketanın vukiyesi bir buçuk vukiye börek üç akçaya bir akçaya ve simidin dahi bir buçuk vukiyesi bir akçaya narh verildi

kirazın dört vukiyesi bir akçaya incir yaş dört vukiyesi bir akçaya karpuzun on iki vukiyesi bir akçaya

sekiz vukiye kavun bir akçaya kaysının beş vukiyesi bir akçaya armudun üç buçuk vukiyesi bir akçaya

üç vukiye yaş üzüm bir akçaya beş vukiye üzüm bir akçaya yaş incir dört vukiyesi bir akçaya

on vukiye armut bir akçaya gayet iyi armudun batmanı iki akçaya narh verildi yaş eriğin on vukiyesi bir akçaya

yedi vakiye pancar rub' akçaya

Şimdi de Rayic'in kontrolüne dair olan kayıtlara bir göz atalım :

Kasap Mustafanın beş akçalık iç yağından yirmi dirhem noksanı tesvit olundu.

Hurrire fi evahir Rebiülahir sene 940

*
* *

Veli bin Alinin üç akçalık... kuyruk yağından kırk dirhem noksanı tesvit olundu.

*
* *

Kasap İlyasın beş vakiye koyun etinden elli dirhem noksanı zahir olup muhtesip olan Süleyman marifetile tesvid olundu.

Hurrire fievail Şaban sene 940

İndi ; . . . ve ihve Yusuf

*
* *

Abdi bin Hüseyin Fakinin on akçalık pekmez helvasının yüz dirhem noksanı zahir olup defter olundu.

*
* *

Habbaz Süleymanın ekmeği çiğ olduğu ecilden tesvid olundu.

*
* *

Ali nam Habbazın ekmeği çiğ olup muhtesip marifetile tesvid olundu.

*
* *

Halil nam habbazın ekmeği çiğ olduğu ecilden tesvid olundu.

*
* *

Hacı Karaman nam kimesne pazar başı Hacı Kemale bir tuluk peynir bey' edüp üstü eyu ve altı yoğru olduğu ecilden muhtesibe teslim olundu ki kanun üzre hakkından geleler.

*
* *

Mehmet bin Hasanın bir akçalık soğanından elli dirhem noksanı tesvid olundu.

*
* *

Vechi tahrir huruf oldur ki bakkal Hacı İlyas soğanın on vukıyyesi bir akçaya, ekser sekiz vukıyyesi bir akça bey' idüp eksik niçün satın dendikte, muhtesib olan Süleyman bana sekiz vukıyyesin bey' etmeğe izin verdi deyüp mezkûr hacı İlyas davacı olduktan sonra mezkûr Süleymana yemin tevcih olup yemin billah ettikten sonra dört yüz dirhem noksanı tesvid olundu.

*
* *

Kara Mehmet nam kimesnenin arşunu eksük olup eksük arşun ile bey' ettiği zahir olup muhtesib talebi ile defter olundu.

Hurrir fi avasiti Ramazan sene 939

*
* *

Mehmet bin Ali nam kimesnenin beş aded zenane dülbendi dörder buçuk arşun ... olunup kadimden beş arşun olup noksanı tesvid olundu.

*
* *

Halaç Ali nam kimesne Teceddin nam kimesnenin ... penbesi almayup muhtesib talebi ile defter olundu.

*
* *

Musa bin Emin pembe bezin küçük arşun ile bey itdüğün itiraf edüp defter olundu.

*
* *

Seydi nam kimesnenin altı arşun pembe bezinde birer ... si noksanı zahir oldu, defter olundu.

Hurrir li evahir Şevval sene 940

*
* *

İsmail nam kimesnenin iki nemte boğasisının bir buçuk arşun noksanı zahir olup damğa amili olan Hayreddin marifetile defter olundu.

Hurrir fi evahir Kecep sene

*
* *

Hıdır bin Bayezidin dört nemtesi on dörder arşun olup tamğa amili talebi ile defter olundu.

KONYA DESTANI

Sabahtan vardım Konya'ya
Baktım cihana uyanık.
Kimi binek, kimi yaya,
Baktım meydana uyanık.

Şehirde herkes ayakta,
Kepenler kaldırılmakta.
Asker, mektepli sokakta,
Baktım her yana uyanık.

Sabahtan akşama kadar,
Didinir, terler, çabalar.
Uyanık bütün babalar,
Oğul, kız, ana uyanık.

Konuşursan bir kelime,
Kavuşursun bin selâma,
Lâfızda şîve var ama,
Fikirde mânâ uyanık.

Karatay, İnceminare,
Dolaştım hep birer kere.
Her köşeye, her esere,
Bakındım rânâ uyanık.

Alâiddin tepesi'ne,
Çıkıldım tarihin sesine.
Selçukların türbesine,
Baktım, âmenna, uyanık.
Baktım tarihe, zamana,
Baktım Alâiddin Han'a,
Baktım o büyük insana,
Kılıç Arslan'a uyanık.

Görünmez bir debdebede,
Gönüllerden bir türbede,
Yeşil üsküflü kubbede,
Uyur Mevlâna, uyanık.

Tecerim bu nasıl hülya,
Uyanırken gördüm rüya,
Eski Konya, Yeni Konya,
Göründü bana uyanık.

(ÜLKÜ'den)

A. K. Tecer

Sunamadım Hey!

İçmeden bir yudum soğuk pınardan
Ömrüm ateş oldu, yanamadım hey!
Kenarda boğuldum açılmadan;
Yine bu ummana kanamadım hey!

Tanıyıp sevenler hep (ah!) dediler
Bana akşam oldu (sabah) dediler;
Sevgime ad verip (günah) dediler,
Adımı ellere anamadım hey!

Kuş oldum göklerde uçup gezmeğe;
Senden haber alıp izin sezmeğe;
Usandım avare gezip tezmeğe.
Bir kuru dal bulup konamadım hey!

Dediler: — İnanmak bir tesellidir.
Fazla düşünenler mutlak delidir,
— İşine karışan felek elidir.
Bu söze aldanıp kanamadım hey!

Bu yerde bülbüller gülsüz ah eder.
Bu yerde ömürler olurmuş heder,
Dereler çaglamaz, sessizce gider,
Günahtan kurtulup yunamadım hey!

Pınarlar kurumuş; korulor ıssız;
Aheste yoluma veremedim hız,
KAYNAK oldumsa da ey sevgili Kız;
Kanımı mey diye sunamadım hey!

Cemal Kaynak
Beyşehir 11-7-1941

Kuleli Askerî Lisesi mezunlarına mükâfat tevzii sonunda Okul Müdürü Kurmay Albay Ekrem Atasev tarafından verilen Hitabenin Metni

**(Her zaman her yerde hayatınız ve istikbaliniz
pahasına dahi olsa hakikati, yalnız hakikati ve fazi-
leti söyleyiniz.)**

Aziz büyüklerim, sayın misafirlerim, genç Harbiyeliler !

Yüksek lisemizi bitiren ve yarın harbiye talebesi olarak kıta-
larına uğurlayacağımız genç harbiyelilerimize sayın büyüklerimi-
zin ve misafirlerimizin huzurlarında mükâfatlarını ve temsili
olarak diplomalarını vermek için toplanmış bulunuyoruz.

Sayın büyüklerimizin bu toplantıdan bilistifade çocuklarımıza
mekteplerinin son dileklerini ve öğütlerini anlatmak bahtiyarlığı-
na nail oluyorum.

Maruzatıma başlamadan evvel, yüksek huzurlarile bizi taltif
buyurmuş olan sayın büyüklerimize ve misafirlerimize şükran
borçlarımızı ifa etmek isterim.

Genç Harbiyeliler, sevgili çocuklarım !

Bugünden itibaren artık sizler de asil mesleğinizin sahipleri
oldunuz. Çetin bir çalışmadan sonra bu neticeye varmanızdan
dolayı hepinizi tebrik ederim.

Çocuklarım, bu dakikadan itibaren vecibeleriniz daha çok
artmıştır. Evvelâ bu aziz memleketin öz çocukları, saniyen bü-
yük ordumuzun mesul müntesipleri sıfatile bundan böyle iktisap
edeceğiniz meziyetlerin hududu ve müntehası olmayacaktır.

Bunların nelerden ibaret olduğunu, nasıl kazanılacaklarını
saymağa ve sizlere anlatmağa ne vaktimiz, ne de yerimiz müsait
değildir. Ben bunlardan en mühim satır başlarını kulaklarınıza
küpe olsun, hatırlarınızda iyice yerleşsin düşüncesile anlatmağa
çalışacağım :

Aziz çocuklarım ,

Evvelâ ve evvelâ büyük vatanımızı, aziz cumhuriyetimizi ve
bunların payansız mukaddesatını çok, pek çok hayatınızdan
ve şahsî mukaddesatınızdan daha çok seviniz. Biliniz ki gönülleri
vatan aşkile dolu olan insanların yapamıyacakları hiç bir şey
yoktur. Bütün enerji, irade yapma ve başarıma kudretleriniz
muhakkak surette ve daima bu vatan aşkından yükselmelidir.

Hususî ve resmî bütün hayatınız boyunca çok dürüst, civan-
mert ve terbiyeli insanlar olunuz.

(Her zaman ve her yerde hayatınız ve istikbaliniz bahasına
dahi olsa hakikati, yalnız hakikati ve fazileti söyleyiniz.)

Şahsî ve mesleki şeref ve haysiyetiniz, izzeti nefsiniz her
şeyin üstünde olsun, Nerede olursanız olunuz her zaman düşün-
meğe mecbursunuz ki, sizler dünya tarihinde harikalar yaratan,
ATATÜRK'lerin, İNÖNÜ'lerin kumanda ettiği büyük Türk
ordusunun birer cüz'üsünüz. Şerefleriniz her an bu büyük varlık-
ların sindiği bu muazzam kütleden kuvvet ve kudret almalıdır.

Mahiyeti ne olursa olsun bir vazifede muvaffak olmak için
en büyük şart samimiyet ve intizam olduğunu hiç bir dakika
unutmamalısınız. İşlerinizi samimî bir ahenk içinde intizamla
yürüttüğünüz takdirde ordumuza ve memleketimize ancak seme-
reli hizmetler yapabilirsiniz.

Gece ve gündüz kulaklarınızda, dimağınızda ve bütün kalbi-
nizde şu cümle ebediyen ve fasılasız çınlasın : «Vazife namustur»

Bu iki kelime birbirlerine o kadar kuvvetle kenetlenmiş en
geniş mefhumların ifadesidir ki bunların biri olmayınca ötekinde
hiç bir kıymet ve mâna kalmaz. Medenî ve memleketini seven
insanlar bu iki anlamın hudutsuz istekleri içinde yaşamaktan
fariğ olamazlar. Üzerlerinize aldığınız en basit bir vazifeyi yapar-
ken bile kontrol edilmek, teftiş edilmek korkularından daima
uzak kalınız. O vazife size verilmiştir. İster âmir, ister kanun
ister daha büyük bir müeyyide olsun bunlar değil, yalnız namu-
sunuz, yalnız şerref ve haysiyetiniz sizler o vazifeyi hakkile
ifaya sevketmelidir.

(Canım, ben vazifemi yapmazsam kim görecektir?) gibi aslında
gizli bir maksat olmasa bile sizlerin şeref ve namusunuzdan
uzaklaştıracak zihniyetler genç dimağlarınızda, vatan ve meslek
sevgisi dolu gönüllerinizde bir zerre kadar dahi yer almamalıdır.

Çocuklarım, en gür bir medeniyetin bol ışıkları ve şartları içinde

yaşıyoruz. Her zaman olduğundan daha ziyade bugün bütün cihan Türklüğümüze, kudretimize gıpta ile bakıyor. Bu yüksek şerefe lâyık insanlar olarak yaşamak için tam (Medenî) insanlara mahsus sıfat ve meziyetleri, hususî muâşeret usullerini kusursuz ve eksiksiz iktisab etmek mecburiyetindesiniz. Ancak bu suretle her yerde kibar, asil, sportmen centilmen gençler olabilirsiniz.

Mektebinizin emirlerine, nizamlarına, usullerine canınızla, başınızla itaat devamlı şiarınız olmalıdır.

Çocuklarım,

Yalnız ordu hizmet ve vazifelerinde değil, hayatın her şubesinde çok kudretli yeri olan bir prensip vardır. «disiplin». Bu vasıf bilhassa askerlik hizmetinin temelidir. Düşününüz ki icabında seve seve ölmek ve ölüme sevk etmek sanatı olan askerlikte disiplin hayattır, ruhtur ve bütün kudretlerin kaynağıdır. Bütün hayatınız boyunca vazifede, ve hatta hususî hayatınızda disiplinli olunuz. Disiplinli hizmetler gören memleketlerdir ki ebediyen ve çok üstün kudretler, şereflerle payidar olur.

Ahlâk ve seciyeleriniz en kuvvetli boralardan, fırtınalardan yıkılmayan çok metin granitlerden daha kudretli olmalıdır. Hayattaki muvaffakiyetlerin kuvvetli bir sırrı da budur.

Genç harbiyeliler, size her zaman olduğu gibi bugün de tekrar hatırlatmak istediğim mühim bir nokta daha var.

O da şudur: Hayatta yapmak istediğiniz her şeyi evvela mutlak ve mutlak aklınızın, dimağınızın ölçüsüne vurunuz. Yalnız hisler yardımıyla yapılacak hareketlerin çok götü netice vereceğini bir lâhza dahi unutmamalıyız.

Şu nokta her zaman hatırlınızda olmalıdır ki hislerle veyahut tabii sevklerle hareket etmek insanlara mahsus değildir. Biribirinizi o kadar derin şefkat ve samimiyetle sevmelisiniz ki yarın aziz memleketimiz sizlere son vazifelerinizi yapmak için emir verdiği toktırde o vazifenin muvaffak olması uğrunda hep beraber ve seve seve ölmesini bilersiniz. Sizlere hatırlatmağa çalıştığım bu vasıfları bir sonla bağlamağa imkân yoktur. Çünkü dünyada ne kadar güzel manevî vasıflar varsa evvelâ bir insan olarak, saniyen büyük Türk ordusunun birer ferdi olarak sizlerden mutlak bulunması lâzımdır. Bunlar nihayetsiz olmakla beraber tarafınızdan her vakit ve kolayca iktisabolunabilir. Elverir ki memleketinizi, Cumhuriyetinizi, ordunuzu ve meslekinizi hakikaten seviniz.

Velhasıl çocuklarım hayat ve vazife sahasında aziz milletimizin göz bebeği olan Türk ordusuna lâyık gençler olmağa çalışınız.

Çocuklarım, sizlerden bu güzel vasıfları tamamen kazanmanızı istemek hakkımızdır. Çünkü bundan onlarca sene evvel bu mekteplerin emekli sıraları üzrinde bin bir mahrumiyetler ve envai türlü ezalarla okumuş doğru dürüst bir talebelik hayatı görmemiş olan o zamanın gençliği içinden nasıl Atatürkler, İnönüler, Çakmaklar gibi asrın ve dünyanın dahileri, kumandanları yetişmişse bu gün en güzel şartlar ve payansız bolluklar ve refah içinde yetişen sizlerden bunları istemek daha çok hakkımızdır.

Şimdi sakın ve çok huzurlu günler yaşamaktayız. Fakat yarının ne olacağını kimse bilemez. Pek mümkündür ki günün birinde vatanî vazifelerinizi yapmağa çağrılabilirsiniz, göksünüzde o vazife zamanının iycabettirdiği alevleri, lâvları yaratabilmek için her an ve her dakika bu mukaddes vazifeye karşı atik, tetik, ve hazır bulunmalısınız. Bu güzel vatan sizlerden bunu istiyor.

Çocuklarım,

Mektebiniz, muallimleriniz, subaylarımız sizlere geçmiş haklarınızı ancak bu yukarıdanberi saydığım meziyetleri, vasıfları iktisabetmeniz ve yapmağı deruhte etmeniz şartıyla helâl etmektedir. Ben sizlerin bu vecibeleri yerine gatlireceğine emin olduğum için subaylarımız ve hocalarımız namına hakkımızı en geniş müsamahalarla sizlere helâl ediyorum.

Genç harbiyeliler ve onların küçük kardeşleri,

Bundan sonraki çalışmalarınız daha kudretli, daha başarılı olsun. Muhakkak ki yarınki ordumuzun içine bizlerden daha kudretli, daha bilgili, daha enerjik subaylar istiyoruz. Yolunuz açık çalışmalarınız başarılı olsun genç Harbiyeliler.

KONFERANSLAR:

Çocukların Neşvünema ve Tegaddisi

(Münime Ortasayan tarafından)

Sayın Dinleyiciler,

Hepimiz biliriz ki çocuk hıfzıssıhhası büyüklerinkinin aynı değildir. Çocuklar yalnız boy ve ağırlıkça kâhillerden ayrılmazlar. Aynı zamanda teşrih ve fiyolojilerinden de hususiyet gösterirler. Çocuğun gerek boyca gerek ağırlıkça hangi nisbetler dahilinde büyüdüğünü bilmek hıfzıssıhha bakımından çok ehemmiyetlidir.

Boy:

Boy ırkların tasnifine yarayan faktör oldukça tenevvü gösteren bir karektir. Bununla beraber boy beşer ırklarının tasnifinde işe yarar. Çünkü her bir zümrede irsen intikal eden bir karakterdir. Boyun muhitle, iklimle, tegaddi tarzile büyük bir rabıtası olduğu müşahede edilmiştir. Fena hayat şartları içinde yaşamaya mecbur insan zümresi biran için kısa boylu olurlar. Bu gayri müsait hayat şartları müsait bir hale getirilince: insan vasatı normal boyunu iktisap eder. Boyun neşvüneması hariç tesirler bakımından:

Güneş şuaları, hava ve muntazam hayatile,

Fiyjolojik bakımdan;

Temami güdde (hypohyse), derki kudde (Tyroid) gibi dahili ifrazat guddelerinin tesirile alâkadardır. Tamami guddenin faaliyeti tağyire uğrarsa (Akromenmali) denen anormal uzun boyluluk husule gelir. Boyca büyümeyi ölçmek için antropometre denilen aletler kullanılır. Bu alet sıfır santimetreden başlayarak iki metrede nihayet hulan taksimatı ihtiva eden madeni bir çubuk ve bunun üzerinde hareket eden bir müş'irden ibarettir. Boyu ölçülecek çocuk ayakta tutularak antropometre ön tarafından çocuğa amut bir şekilde vaz edilir. Ve ayakları çıplak bir vaziyette durur. Müş'ir kısmı başın ön müteneffi noktasına hafif temas ettirilerek gösterdiği rakam okunur. Metre şeritlerini kullanmak şayanı tavsiye değildir. Ayakta durmayan çocuğu mümkünse masa üzerine yatırarak yine antropometre ile ölçmelidir.

Çocukluk başlıca dört devreye ayrılabilir,

İlk 3 hafta Nevzat devri

2 yaşına kadar birinci çocuk devri

2 - 7 yaşına kadar ikinci çocukluk devri

7 yaşından buluşa kadar üçüncü çocukluk devri

Bundan sonra gelen gençlik devresi ise neşvünemanın tevakkufuna kadar devam eden devirdir.

Vaktinde doğan ve sıhhatli olan bir çocuk doğduğu zaman vasatı olarak 50, altı aylık iken 60, bir yaşında: 70, bir buçuk yaşında 74 Sm. dir iki yaşında boy: 76 - 78 santimetredir 2 - 7 yaşına kadar olan ikinci çocukluk devresinde boy senede ancak 7 santimetre artar. 7 - 13 yaşa kadar yani üçüncü çocukluk devresinde boy 4 - 5 Sm. büyür bülüğdan itibaren yine boyun artması fazlalalaşır ve senede 7 - 8 Sm. daha fazla büyür. Erkek çocuklar kızlardan biraz büyükçe doğduklarından bu farkı daima muhafaza ediyorlar. 12,13,14 yaşlarında kızların boyu birden bire büyüyerek erkekleri geçiyor. Fakat bu yaştan sonra erkekler daha fazla büyüyerek yine boyca kızlardan uzun oluyorlar. Bunun bariz misalini yapmış olduğum bir tetkikte gördüm. Bu tetkiklerimde Yozgat'ın köylerinde ve Alacahüyükte ölçtüğüm köy çocuklarıyla Antropoloji enstitüsü tarafından ölçülen muhtelif vilâyet çocuklarını mukayeseli olarak tetkik ettim. Bu mesaiyi heyeti umumiyesile alırsak: görürüz ki: gerek köy ve gerekse vilâyet çocukları yaşlarla müteneşip muntazam bir boy büyümesine sahiptirler. Şimdi kız ve erkek çocukların boylarındaki farkları görelim:

Köy çocuklarında:

Erkek çocuklar 5 - 8 yaşına kadar kız çocuklarından daha uzun, keza 9 - 11 yaşına kadar kız çocuklarından daha uzun yukarıda da şöyleiğimiz gibi 12 inbi yaşta kız çocuklarının boyları erkek çocuklarından daha fazla uzuyor. Bu yaşta: kızlarda boy 1.46 erkeklerde ise: 1.37 dir.

Vilâyet çocuklarında ise:

7 - 10 yaşına kadar erkek çocukları daha uzun boylu 11 - 15 yaşına kadar kız çocukları daha uzun boylu 16 - 19 yaşına kadar ise yine erkek çocuklarının boyları daha uzun oluyor. Boy uzaması 25 hatta 26 yaşına hatta bazan 30 a kadar devam eder.

Türklerde vasatı boy:

Ankara Dil, Tarih, Coğrafya fakültesi eski zamanlar tarihi doçenti Bayan Afetin canlılar üzerinde yaptıkları tetkikile Türk kadınlarında vasatı boy 1.55 metre, Hocam Ankara Dil, Tarih, Coğrafya fakültesi Türk Anotropoloji enstitüsü Profesör ve direktörü Dr. Şevket Aziz Kansunun canlılar üzerinde yaptıkları tetkiklerle erkeklerde boy 1.68 metredir. Bu tetkiklerden sonra Ebedî Şefimiz ATATÜRK'ün emirleriyle yapılan büyük devlet anketi ile anadoluda (59728 kişi) ölçüldü. Bu büyük ankette göre:

Ölçülen 20263 kadında boy vasatı 1.522 metre:

Ölçüde 39465 erkekte boy vasatı 1.652 metredir.

Ağırlıkça büyüme:

Çok küçük çocukları, bebekleri tartmak için bebek terazileri kullanılır. Biraz daha büyüyünce sahan tarzında açılmış kantarlar kullanılır. Daha çok büyüyünce hassas basküller tercih edilir. İlk haftalarda çocuk hergün tartılır. Eğer odasında hareket müsaitse çocuk çıplak olarak tartılmalı. Müsait değilse bir örtüye sararak tartınıl. Bunun darası alınır çocuğun ne kadar süt emdiğini anlamak istersek memeden evvel ve sonra tartarak aradaki farkı bulmak kâfidir.

Çocukta büyüme vücudun bütün azalarında vukua gelmez. Çocuklarda baş büyük, göğüs üstüvani, kol ve bacaklar gayet aşikâr bir şekilde kısadır. İkinci çocukluk devrine ve bülüğe doğru etrafın fazlaca uzalma-

sile çocuk büyür. Kız çocuklarında 11 inci yaşta ve erkek çocuklarında 13 üncü yaşta kollar ve bacaklar gayet uzun fakat göğüs pek dardır. Ve bin-netice kalpleri, ak ciğerleri, hazım cihazları boyları nisbetinde neşvüma bulmamıştır. Zihnî, bedenî yor-gunluğa gelmezler. Mümkün olduğu kadar istirahat bol ve açık havaya gayet hafif idmanlara muhtaçdırlar. Daha sonraları iştahsızlık, çelimsizlik ve tahammülsüzlük bedenî ve ruhî faaliyetlere inkılâp eder. ve artık dimağ meşguliyetleri kendisine zarar vermeğe başlar. İşte tam bu zaman çocuğu tam bir genç insan sayabili-riz.

ÇOCUKLARDA TEGADDİ

Süt çocukluğu = birinci çocukluk devresinde çocuğa verilen gıdaya çok dikkat ve ihtimam ister. Bu devrede-siskalık ve çocuk kulerası hep gıda-lardaki hatalardan husule gelir. Bi-rinci çocukluk devrinde gıda süttür. Emzirme bir kaç türlüdür. Meme ile olursa (tabii emzirme) denir. meme siz ve birden yapılırsa bunada (muhtelif emzirme) denir. Tabii emzirme- Anne emzirmesi:

Anne südü, çocuk için en elverişli süttür. Annenin sütü kâfi derecede mevcut ve sıhhati de eyi ise sütü çocuğa bizzat kendisi vermelidir. Emzirmeden evvel memenin sabunlanması ve ılık su ile yıkanması lâ-zımdır. Anne emzikli olduğu esnada baharlı şeyler yememeğe dikkat et-melidir. Çünkü yerse bunlar sütte çocuğun tiksineceği kokular tevlit e-der. Emzirme gayri muayyen zaman-larda yapılmamalı. Her emzirme ara-sında hiç olmazsa 2,5 saat fasıla bı-rakmalıdır. İlk aylarda çocuk zayıfsa geceleri muayyen saatlerde olmak üzere iki defa meme verilmelidir. 6-7 inci ayda çocuğa gündüzleri üç saatte bir meme verilir. Çocuk emzirilirken bir defasında sağ meme

verilmişse ikinci defasında sol veril-melidir. Süt ifrazatı ilk doğuranlarda biraz gecikirse çocuğu danma emzir-meli ve her emzirmeyi müteakip bir kahve kaşığı inek sütü vermelidir. Çocuğun emmesi sütün gelmesine yardım edeceğinden emzirmeyi ih-mal etmemelidir. Eğer anne sütü gayri kâfi geliyorsa ki bu bir istisna-dır. O zaman muhtelif emzirme usu-lüne muracaat edilir.

Tabii emzirmenin ikinci şekli süt nine ile emzirmedir. Süt nine intiha-bı gayet mühim meseledir. Süt nine-nin sütünü, çocuğunu, sıhhatini gayet derin muayenelere tabi tutmak lâ-zımdır.

Hayvan sütü ile emzirme:

Bu emzirme anne ve süt nine em-zirmenin yerini hiç bir zaman tutmaz çünkü hayvan sütleri kimyevî ve hi-kemî evsaf itibarile kadın sütüne ben-zemez. Sütün terkinde kazein (azot) laktüz (yağ), emleha vardır. kimyevî terkip itibarile kadın sütüne en ya-kın olan süt merkep süttür. En zi-yade mühim olan şey: sütün biyoloji noktai nazarından mütaleasıdır. Bu mütalea iki noktada toplanır.

1 - Sütte münhal mühammirler, vi-taminler:

2 - Sütü terkip eden unsurlar bey-nindeki keyfiyet cihetile tehalüfler, her cins hayvanın taze sütü müte-addit münhal muhammirler ihtiva eder.

Muhammir: uzviyette basit yoldan mürekkep maddelerin parçalanışını temin eden maddelerdir. Son zaman-larda sütte ve diğer gıda maddeleri içerisinde gayet cüz'î miktarda bile olsa mevcudiyetleri şart olan ve bu-lunmadıkları taktirde mühim araz hasıl eden bir takım maddeler nazarı dikkati celbetmiştir ki bunlar hepimi-zin bildiği vitaminlerdir. Vitaminlerin muhtelif nevileri vardır.

Vitamin A (Vitamin A) Süt yağın-

da, yumurta sarısında, hayvanların ka-raciğerinde, balık yağında, nebatların yeşil aksamında mevcuttur.

Vitamin B (Vitamin B) Sütün su kısmında yumurta sarısından etlerle bira mayasında sebze ve hububatın dış zarlarında mevcuttur.

Çocukları hayvan memesile emzir-medeye mümkündür. Bu daha ziyade sayfiyelerde yapılır. Bunun için en zi-yade merkep ve bilhassa keçi sütü kullanırlar. Beyaz keçinin sütünde kazoin nisbeten daha azdır. Ve bu sütte fena kokular yoktur. Emzirme müddeti tıpkı tabii emzirmedi oldu-ğu gibidir. Her emzirmeden evvel hayvanın memesi sabunlanır ve ılık su ile yıkanır. Bir kaç damla süt sağılır. Çocuk emerek doyduktan sonra memede kalan süt sağılırsa hem sü-tün ifrazı artar, hem de suyu fazla-laşacağından terkip itibarile insan sü-tüne daha ziyade yaklaşmış olur. İ-nek sütü ile beslenen çocuklarda dik-kat edilmesi lâzimegelen cihetler şun-lardır: İnekler, her hastalıktan bilhas-sa veremden salim olmalıdır. İnek ahırları mümkün mertebe temiz ve havadar olmalı, inek gıdalarının tan-zimine dikkat etmeli (Meselâ pancar, turp, asma yaprağı gibi şeyler süte acılık verir) Satın alınan süt sağılır-ken ve tevzi olunurken terkinine bir çok mikroplar alır, bunun için sütün takım ve islâh edilmesi lâzımdır.

Evlerde takım: Sütü pişirmekle yapılır. Süt kabarcınca hemen indirme-meli çünkü süt 80 derecede kabarcır. Ancak 101 derecede kaynar süt ka-barınca üstünün kaymağını yırtarak kaynamasını beklemelidir. Fakat bu şekilde süt emziğe nakledilirken kir-lenebilir. Onun için sütle dolu şişe-leri kaynar su içinde takım etmek da-ha doğrudur. Bu şişelerin her biri çocuğun bir defada içebileceği süt ile doldurulur. Ve bu şişelerin tıpa-ları ve meme başlıkları doğrudan

doğruya bu şişelere geçirilir.

Emzikler: En sıhhi emzikler mar-puçsuz yani doğrudan doğruya ağzına meme başı tatbik edilen emziklerdir. En iyi meme başları inek memesi de-risinden mamul ise de daha ziyade kullanılan kırmızı kavçuktan mamul olanlardır. (Emzikler ekseriyetle 200 gram süt alır)

Sütten kesme: Çocuğa 8 aylık oluncaya kadar yalnız süt verilir eğer çocuk inkıbaz oluyorsa mümkün olduğu kadar geç, beşinci ayda bazı mütemmim gıdalar verilebilir. 8 inci aydan sonra mütemmim gıda-ler ilâve edilir. Bu gıdalar un bula-maçları ve sebze süzmeleridir. İlk başlandığı zaman günde bir defa bir meme yerine bir bulamaç verilir. Bu bulamaç gayet sulu yapılmalıdır. Ço-cuk bu bulamaca alışınca biraz daha koyu verilebilir.

Bir yaşından sonra: Buğday, yulaf, arpa, pirinç, mısır unundan kavrulmuş olarak bulamaç yapılır. 15 aylık ço-cuk günde beş defa gıda almalıdır, ar-tık bu zamanlarda çocuğun gıdasına patates, mercemek, fasulya püreleri ilâve olunur.

Çocuk 18 aylık olduktan sonra: Günde 4 defa gıda alır, et suyuyla yapılmış tirit, yumurta, az miktarda beyaz piliç eti, balık, küskivi de veri-lebilir.

2 yaşındaki bir süt çocuğu için sa-bah kahvaltısı: sütlü bulamaç, ekmek veya pisküvi, öğle yemeği: bir yu-murta, yahut bir parça piliç, balık ve ya iyice kıyılmış et, ekmek, patates püresi, bir kadeh süt, ikinci kahve al-tısı süt, ekmek yahut püskivi, akşam yemeği sütlü bulamaç, sebze süzmesi veya nişasta ile yapılmış bulamaç, elma kompostusu, meyva peltesi yahut reçel, bir bardak süt içmek is-temeyen çocuklara menba suyu ya-hut kaynamış su verilebilir. Sureti hususiyede yapılmış baharsız ve bi-

bersiz tarhanalar da verilebilir.

İKİNCİ ÇOCUKLUK DEVRESİNE GIDA TAYİNİ

Süt: Bu yaşta da mükemmel bir gıdadır. Kahve altılarında ve içe biliyorlarsa ekmekle ve akşam yemeklerinde su yerine safi süt veya su katarak süt verilmelidir. Et: Çocuğa üçüncü yaştan sonra verilmelidir. Yumurtta çocuklara muhtelif şekillerde verilebilir. Rafadan, sahanda pişirerek bir yemekle karışık veya omlet halinde verilebilir.

Sebzeler: Memeden kesmede verilen patetes püresi. verilen çocuklar için iyi bir gıda olduğundan ikinci çocukluk devrinde de verilebilir. Fasulya, mercimek ve nohut püreleri patetes püresinden daha iyidir. hepsindebilhassa fasulyada fosfatlar vardır. Barbunyada fazla olarak çelik de mevcuttur. Et verilmesi menedilen çocuklarda et yerine geçer. Arasıra yulaf, arpa, ırmik unile yapılmış çorbalar da verilebilir. Kuru sebzelerin püre halinde verilmesi lâzımdır. Çocuk 5-6 yaşına da gelse yine böyle sebzeleri ezerek vermek doğrudur. Çünkü çocuk iyi çiğneyemez.

Yeşil sebzeler: Marul, hindiba, enginar v. s.

Yağlı maddeler: yağlar hazımları güç olmakla beraber, uzviyette en iyi iştirak eden ve hararet temin eden maddelerdir. sulp yağlarla soğuk et yağları verme çocuklar için daha faydelidir. Balık yağı zayıf çocuklara verilir.

Şeker ve şekerli yemekler: Çocuklar tatlıları pek sevmezler. Çukula besleyici bir gıda olmakla beraber yağlı olduğu için hazmı güç ve terkibinde (teorobin) bulunduğundan pek az miktar da verilmelidir.

Çocuk 3 yaşına girdikten sonra : gayet az miktarda istifade etmeleri için çocuklara meyve verilir. Bir öğünde kabuğu soyulmuş, çekirdeği çıkarılmış bir kaç üzüm tanesi, bir kaç kiraz, bir kaç dilim tatlı elma verilebilir. Portakalı sıkarak biraz şekerli su ilâve edilerek çocuğa içirilebilir. Kompostular çocuklara fazlasile verilebilir. Kahve, baharlı şeyler, konserve, ikinci çocukluk devresinde çocuğa verilemez. Lüzumu kadar ekmek verilebilir. İlk önce ekmek tirit halinde yumurtla ve küfte içerisinde verilmeğe başlanır. Sonra yemek suyuyla ıslatarak ekmek yemeğe alıştırılır.

Üçüncü çocukluk devresinde gıda tayini,

7 yaşından sonra çocuk miktar itibarile tam kâhillik gıdasına muhtaçtır. Fakat yemeklerde konserve, baharlı yemekler, ve muhammer peynirler yememelidir. Geceleri hazım için pek az zaman kaldığından akşam yemeklerini öğle yemeklerinden daha hafif yemelidir.

Sayın dinleyicilerim :

Konferansımı genel olarak hülâsa edersem: çocuğun neşvüneması denince boyca, ağırlıkça büyümesi ve vücudun muhtelif kuturlarında büyümesini anlarız. Fakat neşvünemada en esashı bunun inkişafıdır. Boyun uzaması iskelete ve iskeletin inkişafı da uzun kemiklere bağlıdır. Uzun kemiklerin büyümesi yani binnetice canlılarda iskeletin inkişafı fiyolojik bakımdan dahilî ifrazat kuddelerinin bazıları ile, haricî tesirler bakımından ise: muntazam bir hayat, iklim ve tegaddi tarzile alâkaddır. Aynı zamanda bedenî mûmareselerin de neşvünemaya tesiri vardır. tegaddide yukarıda saydığımız müteaddit basit gıdalardan hiç birisi yalnız başına

hayatın idamesi için kâfi değildirler. Esasen alelâde yediğimiz bütün yemekler basit gıdaların bir halitasıdır. Uzviyyetin sıhhat muvazenetinin bozulmaması için bu muhtelif terkipteki maddeler hiç olmazsa cüz'î miktarda bile olsa gıda maddeleri içerisinde tamamen eksilecek olan her

madde aynı cipten diğerile husule getirebilir. Sıcak iklimler ve sıcak mevsimlerde neşvünemaya tesir ederler. Sonbahar ve kış başlangıcında çocuk vezin itibarile, yaz başlangıcında boy itibarile büyür. Sıcak mevsim senenin soğuk mevsimine nazaran neşvünemaya daha müsaidir.

İmtiyaz Sahibi : M. MES'UD KOMAN
Mes'ul Müdürü : M. FERİT UĞUR

YENİ KİTAP ve BASİMEVİ - KONYA